

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Навчально-науковий інститут «Юридичний інститут Київського
національного університету імені Вадима Гетьмана»**

Кафедра політичних технологій

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Політичні технології та лідерство

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 052 «Політологія»

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Популізм як фактор сучасної політики: світовий досвід»

здобувача Сотника Юрія Олександровича _____

Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент, професор кафедри
політичних технологій
Бульбенюк Світлана Степанівна _____

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: доктор політичних наук, професор
Галоненко Віра Анатоліївна _____

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ	6
1.1 Витоки популізму та теоретичні засади.....	6
1.2 Вплив соціально-економічних умов на розвиток популізму.	13
РОЗДІЛ 2. СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОПУЛІЗМУ	18
2.1 Класичні приклади популізму	18
2.2 Сучасний популізм у різних регіонах.....	21
2.3 Роль медіа у підтримці та поширенні популістських рухів	26
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПОПУЛІЗМУ	32
3.1 Історичні аспекти популізму в Україні.....	32
3.2 Сучасний український популізм.....	37
3.3 Вплив зовнішніх факторів на розвиток популізму в Україні	44
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми: Популізм є складним і багатограним феноменом, який протягом історії відігравав важливу роль у політичних процесах різних країн. Його вплив простежується у формуванні суспільної думки, політичних кампаніях та управлінських стратегіях. Незважаючи на критику з боку науковців та політичних аналітиків, популізм залишається ефективним інструментом мобілізації мас та забезпечення підтримки політичних лідерів. У сучасних умовах, коли інформаційні технології відіграють ключову роль у комунікаційних процесах, популістські стратегії набувають нових форм та масштабів впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Популізм як феномен став предметом численних досліджень у світовій науковій спільноті. Зокрема, у працях Дж. Геррінга та А. Найта розглядається еволюція популізму в історичному контексті та його вплив на політичні системи. У європейських дослідженнях популізм часто аналізується крізь призму його ролі у формуванні суспільної свідомості та трансформації політичних інститутів.

В українському контексті особливості популізму досліджували Радь Т., Ярош О., Дубина О., а також Романюк А. Вони наголошують на специфічних рисах популізму в Україні, зокрема його зв'язку з економічними кризами, електоральною нестабільністю та впливом зовнішніх чинників.

Дослідження І.Б. Кіянки акцентують увагу на проблемі популізму в державному управлінні, підкреслюючи його негативний вплив на ефективність прийняття рішень. Загалом, хоча існує значний обсяг наукових праць, питання механізмів функціонування популізму в Україні та його впливу на демократичні процеси залишається недостатньо вивченим, що й обґрунтовує необхідність цього дослідження.

Мета і завдання дослідження: Метою даного дослідження є комплексний аналіз популізму як політичного явища, визначення його особливостей, механізмів

впливу на суспільно-політичні процеси та оцінка його наслідків для демократичного розвитку України.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- Розглянути основні концепції популізму та його визначення у світовій політичній науці;
- Проаналізувати історичний розвиток популістських рухів у різних країнах та їхній вплив на політичні системи;
- Дослідити специфіку популізму в Україні, його соціально-економічні передумови та політичні наслідки;
- Визначити основні загрози та виклики, які несе популізм для демократичних процесів;
- Розробити рекомендації щодо мінімізації негативного впливу популізму на політичну культуру та управлінські процеси в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження: Об'єктом дослідження є популізм як політичне явище та його вплив на суспільно-політичні процеси.

Предметом дослідження є механізми функціонування популізму та його вплив на демократичний розвиток України.

Методи дослідження: У процесі виконання роботи використано такі методи дослідження:

- Аналіз та узагальнення наукових джерел – для визначення теоретичних основ популізму;
- Історичний метод – для дослідження еволюції популізму у світовій політичній історії;
- Порівняльний аналіз – для зіставлення українського популізму з міжнародними тенденціями;
- Контент-аналіз – для оцінки риторики популістських політиків у сучасному інформаційному просторі;

- Соціологічні методи – для дослідження суспільного сприйняття популізму та його впливу на політичну поведінку виборців.

Теоретична, методична та практична значущість: Результати роботи мають теоретичне, методичне та практичне значення. Теоретичне значення дослідження полягає у систематизації підходів до вивчення популізму та визначенні його характеристик. Методична значущість проявляється у застосуванні комплексного підходу до аналізу популізму. Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів для розробки ефективних демократичних стратегій та зменшення ризиків маніпуляцій суспільною свідомістю.

Інформаційна база дослідження: Дослідження базується на аналізі наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, нормативно-правових актів, статистичних даних, звітів та аналітичних матеріалів.

Структура роботи: Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі розглянуто загальні теоретичні засади популізму, його визначення, основні характеристики та підходи до вивчення. У другому розділі досліджено ключові теоретичні та історичні аспекти популістських рухів у світовому контексті, що дозволяє простежити спільні риси та унікальні особливості цього явища. У третьому розділі проаналізовано український популізм, його історичні витоки, сучасні прояви та вплив на політичну культуру країни.

Таким чином, дипломна робота є комплексним дослідженням, яке спрямоване на вирішення актуальних питань у сфері політичних наук.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

1.1 Витоки популізму та теоретичні засади

У політичній теорії популізм є одним з багатьох важливих феноменів, що виникав у різних соціально-політичних процесах. Витоки популізму можна простежувати в численних економічних та соціальних кризах, що виникали в різних куточках світу. Основна риса популізму – це його спрямованість проти правлячих еліт і зосередження уваги саме на інтересах які охоплюють ширший спектр народних мас.

Як і інші явища, популізм не виникав сам по собі, він мав свої ідейні та історичні передумови. Варто було б згадати його перші прояви, а також близькі за суттю історичні практики та ідеологічні конструкції. Як зазначає Т.Радь: «початком прояву популізму був Стародавній Рим, де з'явилася його етимологія та змістовна спрямованість» [2]. У другому-першому століттях до н.е., на противагу правлячій аристократії – патриціям і плебеям, частиною знаті була створена партія популярів, яка мала на меті усунути глибокі соціально-політичні розломи, таких як злидні селянства та зубожіння міських верств населення. Провідними діячами тогочасного «популістського» руху стали брати Тиберій і Гай Гракхи, їхній послідовник Апполей Сатурнін, а також Вергілій у ранньому періоді. Основним їхнім акцентом діяльності було вирішення земельного питання та проведення земельних реформ. Період 133-100 рр. до н.е. вважається «золотим віком» римського популізму, коли вдавалося реалізувати низку реформ [1]. Хоча рух популярів не зміг досягти системних змін, його важливість полягає у самому факті існування. Деякими проявами популізму вважалися пряма демократія та політичні промови ораторів давньогрецьких міст-полісів.

Ідеї популізму були відображенні й у Середньовіччі, але у цей період вони проявлялися більше як рухи, що прагнули протистояти феодальному гнобленню населення. Наприклад, селянські повстання в Англії під проводом Вота Тайлера чи гуситський рух у Чехії містили в собі елементи, які пізніше ставали характерними для популізму: захист інтересів народних мас, критика привілейованих класів і заклики до соціальної рівності. Важливою характеристикою таких рухів була їхня здатність мобілізувати значну кількість людей, що є однією з ключових рис популізму в сучасному розумінні.

Велике значення у з'ясуванні феномену популізму відіграли земельні рухи в Англії середини дев'ятнадцятого століття. Рух так званих «левеллерів» на чолі з Дж. Лілберном був за рівні виборчі права і проти скасування приватної власності «дігерів» які були під проводом Дж. Уінстенлі. У 1830-1850х роках було скасовано приватну власність і відбувся робітничий рух «чартистів» (підписання «Народної хартії»). Погляди К. Маркса є близькими за змістом на справедливість, працю, власність та управління.

Латинська Америка стала тим місцем, де популізм набув найяскравіших форм. У двадцятому столітті там виникли такі явища, як перонізм в Аргентині чи апризм у Перу [1]. Ці рухи прагнули до створення економічних моделей, орієнтованих на підтримку селянства та робітничого класу. Наприклад, уряд Хуана Домінго Перона зосередився на захисті інтересів робітників, запровадженні соціального забезпечення та посиленні ролі держави в економіці. Особливістю латиноамериканського є поєднання популізму із соціалістичними ідеями, що дозволяло створювати унікальні моделі економічного і соціального розвитку, які відповідали потребам цього регіону.

Т. Радь вказує: «У більшості країн «третього світу» в Азії популізм був тісно пов'язаний із національно-визвольною боротьбою» [1]. Основна сутність полягала в протесті проти колоніальної адміністрації. Яскравим прикладом, який підтверджує унікальність східної культури, є харизматичне та глибоко духовне вчення Махатми Ганді. Ідеалістичні та подекуди утопічні метафізичні концепти, такі як «сарводайя» (ідеал національного розвитку), «ахімса» (принцип

ненасильства) та «сатьяграха» (спротив через істину), мають свої витoki в релігійних традиціях умиротворення та гармонії. Індія, після здобуття нею незалежності, рухи, такі як «неогандизм», намагалися поєднати традиції з прогресивними ідеями для того часу. Дж. Нараяна та його ідея «грамрадж», що базувалися на самоврядуванні села, вони стали частиною індійської популістської теорії.

У Китаї Сунь Ятсен розробив «третій шлях» розвитку, який поєднував націоналізм, народовладдя і соціальний добробут. Ятсен запропонував концепцію «трьох принципів народу», що включала націоналізм, народовладдя (цзин цзи) і суспільний добробут (мін шен), – основною метою яких виступає побудова сильної національної держави. У «батьківській» любові до народу, суворій і справедливій, закладене основне джерело його реформаторських устремлінь [1]. На відміну від індійського популізму, «суньятсизму» притаманний перш за все демократизм, а вже потім традиціоналізм. Виходячи з ідеї невідворотності прогресу, Сунь Ятсен обґрунтовує тезу «переваг відсталості». Як у випадку з народництвом в росії, так само із «суньятсизмом» в Китаї, популізм в кінцевому результаті став інструментом марксистів. Маоїзм, який став наступною китайською «національною» ідеологією, виходив із цілком інших пріоритетів. Він належне оцінив історичну місію «суньятсизму», проте в іншому їм було не по дорозі. «Культурна революція» та народна республіка в Мао Цзєндуна набули іншого забарвлення.

Африка стала останнім континентом, де виник і набув поширення популізм. У той час, коли у багатьох регіонах світу він вже сформувався та продовжував розвиватись, перші ознаки цього явища на африканському континенті почали з'являтися лише наприкінці 1950-х рр. Проте з того часу популізм в Африці почав розвивався досить масштабно та динамічно.

У африканській популістській традиції Т. Радь вказує, що «можна виділити два основні напрямки: негро-африканський та арабо-ісламський» [1]. Серед найбільш впізнаваних ідейних течій слід виділити «негритюд», «замбійський гуманізм», «уджамаа» і «коншієнсизм». Спільною рисою цих концепцій є гуманізм та антропоцентризм. Їхній зміст найкраще відображають ідеї «великої

гуманістичної революції» та моральних принципів Кеннети Каунди, концепція «людського фактора» і «національної етики» Джуліуса Ньерере, філософсько-антропологічний ідеалізм Модібо Кейти, а також «триконтиненталізм» Франца Фанона.

Попри те, що у центрі цих ідей знаходиться людина як є «метою розвитку», головними елементами суспільства залишаються колективізм і кооперативізм. Їхнє співвідношення з індивідуальними потребами базується на принципах традиційної африканської громади «уджамаа» [1], що підкреслює егалітаризм, взаємодопомогу, спільну працю, колективний контроль та рівномірний розподіл ресурсів, таких як земля і продукти. Іншими ключовими рисами є: солідарність, колективну свідомість, духовну єдність, релігійність, гордість за спільні досягнення, терпимість, працьовитість і відданість. Ці характеристики тісно перегукуються з поняттям громадянського суспільства в політичній науці, що пояснює віру в те, що кожна людина прагне допомогти ближньому, а держава має сприяти цьому.

Для Амількара Секу Туре поняття «народ» є абсолютною цінністю, духовною спільнотою, творцями культури, тоді як інтелігенція виступає лише її інтерпретатором. Африканські ідеологи вбачали майбутнє демократичних процедур у концепціях «народної влади» (Рішар Рацімандрара), «прямої демократії» або «диктатури народу» (Амількар Секу Туре), а також «селянської демократії» (Франц Фанон). Основна ідея цих концепцій полягала у «вихованні влади знизу» та забезпеченні її зворотного зв'язку з народом (Джуліус Ньерере) [1].

Однак на певному етапі традиціоналізм вичерпав свій потенціал. Хоча ідеалізація минулого була важливою для боротьби за незалежність, вона стала перешкодою для економічного розвитку. Це усвідомлення привело до формування однієї з ключових антиномій популізму – необхідності модернізації економіки. З одного боку, ідеологи, такі як Кваме Нкрума, розглядали «переваги відсталості», що дозволяли уникнути надмірного технократизму і сцієнтизму. З іншого боку, вони визнавали потребу у використанні найкращих досягнень людства.

Метою стало знаходження «третього шляху» розвитку, як зазначали Леопольд Сенгор та Джуліус Ньерере, який поєднував риси «змішаної економіки»,

як на це вказував Кеннет Каунда [1]. Проте найсерйознішим випробуванням для африканських популістських течій стали дві ключові задачі: здобуття незалежності та реалізація ідей на практиці. Перша мета була досягнута відносно легко завдяки ефекту «снігової лавини», але друга виявилася значно складнішою.

На загальноафриканському фоні найбільш успішною виявилася політика кооперативного господарювання від Джуліуса Ньерере «уджамаа» в Танзанії. Однак у своїх спробах реалізувати власний шлях розвитку африканські ідеї зіткнулися зі складними суспільно-політичними реаліями, що обмежувало їхній потенціал для тривалого впливу.

Хоч популізм і виникає в різних формах залежно від країни і контексту, він має певну спільну рису – він є реакцією на соціальні кризи та виклики часу. Це явище не є статичним, воно змінюється в залежності від історичних умов, але завжди орієнтоване на зміну через апеляцію до народу і підтримку його інтересів проти існуючих еліт. Ця властивість робить популізм універсальним інструментом який дає можливість мобілізувати широкі маси населення.

В українському сучасному політичному дискурсі слово «популізм» стало невід'ємною частиною нашої риторики. Найчастіше цей термін використовується у періоди передвиборчої боротьби, слугуючи інструментом політичного впливу. У своїй роботі Т. Радь вказував, що «для громадян популізм часто стає способом «економії мислення»» [2] або своєрідним фінальним аргументом у дискусії щодо політичних обіцянок, які вони не хочуть або не можуть сприймати.

Термін «популізм» походить від латинського слова *populus*, що означає «народ». Його використання набуло поширення в США у другій половині дев'ятнадцятого століття завдяки фермерському руху [1]. Проте коріння популізму, як зазначалося вище, сягає давнини. Науковий інтерес же до цього феномену активізувався лише на початку двадцятого століття. Існує два ключові аспекти популізму: історично-теоретичний, який пов'язаний з масовою участю, і практично-технологічний, що стосується методів впливу на свідомість людей. Обидва аспекти мають свої особливості розвитку, тому їх слід розглядати окремо.

Дослідження популізму тривалий час фокусувалися на історичних прикладах, таких як римські популярі (II-I століття до н.е.), англійські чартисти, а також пейзажні рухи в Європі та аграрні рухи в США XIX століття. Серед видатних дослідників цієї теми можна згадати Р. Хофстадтера, Дж. Хіккса, А. Турена. Саме вони заклали фундамент для розуміння популізму як суспільно-політичного явища.

Визначення популізму змінюються залежно від його контексту. Міжнародна конференція з цього питання в 1969 році дійшла висновку, що суть популізму залишається досить різноманітною, оскільки він має багато форм і проявів. Українська дослідниця О. Ярош підкреслює, що «популізм можна розглядати як риторику і як стратегію влади» [3]. Перша орієнтована на масову свідомість, друга на політичні технології.

Популізм визначають як особливий феномен, заснований саме на лідерстві, маніпуляціях та вираженні повсякденних потреб народу для досягнення політичної мети популіста. У політичній практиці це може бути ідеологія, що передбачає сильну державу з прямою участю громадян. У різних енциклопедіях термін "популізм" пов'язують із народними рухами в США, Росії, Франції та інших країнах.

Класифікація популізму охоплює такі аспекти: ідейна течія, яка відображає масові настрої; політичний рух, що виникає внаслідок реакції на швидкі зміни; ідеологія, що акцентує увагу на сильній державі; стратегія політиків, спрямована на здобуття популярності; набір методів і технологій для мобілізації мас.

Серед дослідників популізму існують різні підходи. С. Московічі, вважає, що популізм — це мистецтво завойовувати симпатії людей, але суспільна думка часто розглядає це явище в негативному сенсі, зводячи його до спрощень або навіть демагогії. О. Нечосіна розрізняє реальний і спекулятивний популізм [5, с.39]. Перший спрямований на перерозподіл влади на користь народу, другий — на маніпуляцію масовою свідомістю.

Популістська діяльність має не лише погані наслідки, але і хороші. Серед недоліків можна виділити підрив довіри до державних інституцій, зниження

громадської активності, соціальні потрясіння. Водночас популізм може допомогти спростити складні соціальні проблеми та зробити їх доступними для розуміння. Як зазначає О. Дубина, «популізм не є однозначно «добрим» чи «поганим» — усе залежить від його мети» [4, с.71].

Термін «популізм» часто ототожнюють із поняттями «народництво» або «демагогія». Народництво, наприклад, відображає реакцію на руйнування традиційного економічного ладу, тоді як популізм виникає на тлі монополістичного капіталізму. Демагогія ж є лише одним із інструментів популізму і має виражено саме негативний характер. Демагоги свідомо брешуть людям та вводять їх в оману, маніпулюють фактами та експлуатують реальні проблеми для досягнення своїх цілей [2].

Популізм має ряд характерних рис, зокрема: простота пояснень складних проблем; акцент на прямих рішеннях і конкретних справах; орієнтація на сильного лідера; використання елементів прямої демократії; ігнорування довгострокових наслідків рішень; критика бюрократії та корупції.

Попри багатогранність популізму, він має суперечливий характер, оскільки накопичує в себе ознаки інших ідеологічних напрямів. Наприклад, у певних контекстах його можна асоціювати з ідеями егалітаризму чи прямої демократії, однак його практичне застосування часто має елементи маніпуляції. Протягом історії популізм показав здатність адаптуватися до різних політичних систем, залишаючись при цьому впливовим інструментом у руках політичних лідерів.

Сучасні форми популізму суттєво відрізняються від історичних. З розвитком технологій масової комунікації популісти отримали можливість значно ефективніше впливати на масову свідомість задля реалізації своїх цілей. Соціальні мережі стали потужним інструментом для поширення популістських ідей, дозволяючи лідерам безпосередньо спілкуватися з виборцями, обходячи традиційні медіа. Це кардинально змінило динаміку політичної комунікації, посилюючи емоційний компонент у взаємодії з аудиторією.

Іншим дуже важливим аспектом сучасного популізму є його здатність адаптуватися до різних ідеологічних контекстів. Наприклад, правий популізм часто

зосереджується на питаннях націоналізму, імміграції та захисту традиційних цінностей, тоді як лівий популізм акцентує увагу на соціальній справедливості, економічній рівності та захисті прав працівників [2]. Незважаючи на ці відмінності, обидві форми популізму використовують подібні риторичні стратегії, спрямовані на мобілізацію масової підтримки.

Популізм може мати позитивний вплив, зокрема у ситуаціях, коли традиційні політичні інститути не здатні ефективно та швидко реагувати на виклики сучасного суспільства. У таких випадках популістські рухи можуть стати катализатором змін, привертаючи увагу до нагальних проблем і сприяючи їх вирішенню.

1.2 Вплив соціально-економічних умов на розвиток популізму

Популізм є складним і багатограним явищем, що займає важливе місце в політичному житті сучасного світу. Його природа, витоки та наслідки активно обговорюються науковцями, політиками та громадськістю. У ХХІ столітті популізм трансформувався, адаптувавшись до викликів глобалізації, яка, хоча й сприяла економічному зростанню та інтеграції, водночас поглибила соціальну нерівність і поляризацію.

Ці умови створили сприятливий ґрунт для поширення популістських ідей, особливо в країнах з економічною вразливістю та культурними трансформаціями. Глобалізація спричинила зміни в економічних структурах, вплинула на зайнятість і перерозподіл ресурсів між регіонами та соціальними групами [6], що призвело до зростання нерівності. Популістські рухи, апелюючи до образу «простого народу» проти «корумпованих еліт», здобули популярність, експлуатуючи настрої невдоволення та антиглобалістські наративи.

Культурні аспекти популізму також не можна залишати поза увагою [8]. Підйом і поширення популістських лідерів на Заході стали визначальною рисою

сучасної політичної ситуації. У США обрання Дональда Трампа на президентських виборах 2016 року спричинило дискусію серед науковців щодо того, чому так багато американців підтримали його кандидатуру. Зокрема, думки розходяться щодо того, чи культурна, чи економічна тривога більше сприяла перемозі Трампа.

Прихильники першої точки зору посиляються на опитування, які пов'язують культурну тривогу з підтримкою Трампа. Наприклад, дослідники виявили, що симпатії до кандидатури Трампа тісно пов'язані з расовим обуренням або «моральним відчуттям, що чорношкірі порушують традиційні американські цінності». Натомість економічні пояснення наголошують на ролі регіонів Раст-Белту (зони занепаду промисловості) у перемозі Трампа. Прихильники цієї точки зору стверджують, що регіони, які постраждали від втрати робочих місць та економічного занепаду через глобалізацію та відкритість ринків, частіше голосували за Трампа.

У контексті США багато хто на лівому політичному спектрі віддає перевагу спрощеній оповіді про расизм (або, у більш поблажливому формулюванні, культурну тривогу), щоб пояснити обрання Трампа та ширше відродження популізму на Заході. Проте з цим підходом пов'язані очевидні проблеми.

По-перше, методологічно відокремити економічні та культурні занепокоєння складно, оскільки зниження добробуту може спричиняти расизм і гнів проти більш «привілейованих» культурних груп. По-друге, теорії, пов'язані з расизмом, не пояснюють, чому радикальні та популістські політики атакують різні соціальні групи в різних контекстах. У США це чорношкірі та мексиканці, у Західній Європі — мусульманські мігранти, у Центральній та Східній Європі — роми та євреї.

Можна стверджувати, що рушійним фактором усіх цих процесів є глобалізація, яка спричинила масштабну міграцію та культурні зміни в цих країнах. Проте у Центральній і Східній Європі антиромські настрої передували міграційній кризі, а радикальна правиця давно атакувала етнічні меншини, які історично проживали в цих країнах. Аналогічно, у США вплив мігрантів упродовж останніх

років є порівняним з попередніми періодами. Важко повірити, що ці країни раптом стали «расистськими» або «культурно нетолерантними» [7].

Питання ідентичності, імміграції та культурної тривоги, викликані глобалізацією, стали потужним інструментом мобілізації підтримки популістських лідерів. Наприклад, у США економічна нестабільність у регіонах сприяла поширенню антиімміграційної риторики, тоді як у Європі міграційна криза 2015 року підсилила популярність правих популістських рухів, таких як "Альтернатива для Німеччини" чи "Національне об'єднання" у Франції.

Таким чином, популізм є не лише реакцією на соціально-економічні виклики, але й відображенням більш глибоких структурних змін у суспільствах.

Ключим фактором, що сприяє зростанню популізму, є економічна нерівність. У контексті глобалізації, що супроводжується інтеграцією ринків і технологічним прогресом, нерівність між різними групами населення, регіонами та країнами стає все більш відчутною.

Наприклад, у США частка зайнятості у промисловому секторі впала з 26% у 1970 році до менш ніж 10% у 2016 році [12]. Це особливо відчутно у таких регіонах, як Раст-Белт, де промислові підприємства забезпечували основну частину зайнятості. Закриття заводів, скорочення робочих місць і зниження доходів у цих регіонах очікувано створили умови для зростання антиелітних настроїв і підтримки популістських лідерів, таких як Дональд Трамп.

Фінансова криза яка була у 2008 році стала ще одним потужним катализатором економічного популізму [10]. Порятунком великих банків за рахунок коштів платників податків, скорочення соціальних витрат і зростання безробіття підважили довіру до урядів і традиційних політичних партій. Реальні доходи середнього класу в багатьох країнах залишилися на докризовому рівні або навіть знизилися, що викликало відчуття несправедливості серед значної частини населення.

Економічна нерівність також посилюється через відсутність ефективних механізмів соціальної підтримки [9]. У країнах зі слабкими системами соціального захисту, таких як США, негативні наслідки економічних змін відчуються

гостріше. У той час як у Скандинавських країнах або Німеччині державні програми допомагають згладити ці наслідки, у менш захищених економіках зростає протестний потенціал.

Подібні тенденції спостерігаються і в Європі, де економічна нерівність також стала каталізатором популістських настроїв [11]. Наприклад, у Великій Британії голосування за Brexit було зумовлене значною мірою невдоволенням населення регіонів, що зазнали тривалого економічного занепаду. У Франції «жовті жилети» стали символом протесту проти економічної політики уряду, яка посилювала соціальну напруженість. У Німеччині партія «Альтернатива для Німеччини» використовувала регіональні диспропорції та побоювання щодо міграції для мобілізації виборців. Такі рухи свідчать про те, що економічні виклики стають потужним тригером для поширення популістських ідей на різних рівнях європейського суспільства.

Окрему увагу слід приділити ролі фінансової глобалізації, яка посилила економічну поляризацію [12]. Великі міста і фінансові центри отримують найбільшу вигоду від припливу капіталів і міжнародної торгівлі, тоді як периферійні регіони залишаються поза цим процесом. Це створює простір для регіональних популістських рухів, які апелюють до несправедливості розподілу ресурсів і влади.

Насамкінець, економічні корені популізму не можна розглядати ізольовано від соціальних та культурних чинників. Економічна вразливість часто стає каталізатором для посилення ксенофобії, расизму та інших форм соціальної напруги, які використовуються популістами для мобілізації електорату. Зростання нерівності й нестабільності в умовах глобалізації підкреслює необхідність розробки політик, спрямованих саме на зменшення цих нерівноваг і зміцнення соціального захисту.

Подолання викликів, які виникають у зв'язку з популізмом, вимагає комплексного підходу, який охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти. Основні напрями вирішення цієї проблеми включають:

1. Інвестиції в регіональний розвиток. Необхідно спрямовувати ресурси на відродження економіки депресивних регіонів, які найбільше постраждали від глобалізації та автоматизації. Це включає створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури та підтримку місцевих підприємств.

2. Підтримка освіти та перекваліфікації. Навчальні програми мають допомагати працівникам адаптуватися до змін на ринку праці. Це включає доступ до сучасної освіти, професійної підготовки та можливостей для отримання нових навичок.

3. Посилення соціального захисту. Ефективна система соціального забезпечення може знизити вплив економічних криз на найбільш уразливі верстви населення. Зокрема, це включає доступ до якісної медицини, соціального страхування та підтримки доходів для людей, які втратили роботу.

4. Розвиток політичної прозорості. Необхідно посилювати довіру до політичних інституцій через забезпечення їхньої прозорості та підзвітності. Це включає антикорупційні реформи, незалежність судової влади та ефективну комунікацію між урядом і громадянами [8].

5. Зміцнення демократичних інститутів. Демократичні процеси повинні бути захищені від маніпуляцій і підриву з боку популістських лідерів. Це включає забезпечення свободи слова, захист прав меншин та активізацію громадянського суспільства.

6. Міжнародна співпраця. Глобальні виклики, такі як зміна клімату, фінансова стабільність та міграція, потребують колективних зусиль. Уряди повинні співпрацювати для створення спільних рішень, які враховують інтереси всіх сторін.

Зрозуміло, що реалізація цих шести заходів потребує часу, ресурсів та політичної волі. Проте лише через комплексний підхід, що поєднує економічні реформи, соціальну підтримку та демократичне управління, можна зменшити вплив популізму та зміцнити довіру громадян до політичних інституцій.

РОЗДІЛ 2

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОПУЛІЗМУ

2.1. Класичні приклади популізму

Популізм має тісний зв'язок із формуванням фермерського руху в США наприкінці ХІХ ст. [13, с.224]. Цей напрямок виник унаслідок особливих економічних і соціальних умов, що склалися в країні у той час. Основними характеристиками руху було протистояння правлячій еліті та представлення фермерів як істинного американського народу, який зберігав традиційні цінності. Фермерський рух прагнув створити нове, більш справедливе суспільство, вільне від впливу корумпованої еліти.

Одним із ключових факторів, що сприяли виникненню фермерського популізму, були економічні труднощі, пов'язані з високими тарифами на перевезення сільськогосподарської продукції залізницею. А. Романюк пише «у другій половині ХІХ ст. інтенсивний розвиток залізничної інфраструктури в сильно вплинув на економіку США» [13, с.225]. Залізничні компанії, які мали монополію, встановлювали високі тарифи, що значно ускладнювало життя фермерів. Крім того, банківські установи пропонували кредити на дуже не вигідних умовах, що змушувало знедолених фермерів боротися за свої економічні права. У цих умовах утворювалися організації, такі як «*Grange Movement*» та «*Farmers' Alliance*», які стали платформою для обміну ідеями й підготовки до політичної діяльності [14].

Фермери, які виступали за свої права, були впевнені, що саме вони є основою суспільства, і їхні інтереси повинні бути пріоритетними. Ця віра базувалася на переконанні, що сільське господарство було ключовим джерелом економічного зростання країни, і саме фермери, а не бізнесмени чи банкіри, залишалися вірними традиційним цінностям. Рух привернув увагу значної частини

населення, і це призвело до створення політичної платформи, яка могла б захищати їхні інтереси на національному рівні.

У 1891 р. була створена Народна партія, яка виражала інтереси фермерів і мала на меті обмеження впливу фінансової та політичної еліти. Програма партії включала вимоги щодо зниження залізничних тарифів, реформування банківської системи та забезпечення справедливих економічних умов для фермерів. Крім того, Народна партія виступала за впровадження прогресивного оподаткування та створення механізмів прямої демократії, таких як референдуми. Джон Герррінг у своїй книзі вказував, що «на президентських виборах 1892 р. кандидат Джеймс Б. Уівер (James B. Weaver) від Народної партії здобув понад 8.5% голосів, що стало значним досягненням для молодого політичного сили» [14].

Проте вже наприкінці століття партія втратила підтримку через неспроможність реалізувати свої ідеї та зростаючу конкуренцію з боку інших політичних сил. Як зазначав Джон Герррінг «зокрема, їхня коаліція з Демократичною партією на виборах 1896 року не принесла очікуваних результатів» [14]. Попри це, вплив Народної партії залишився значним, оскільки її популістські ідеї були інтегровані в програми двох основних політичних партій країни.

У першій половині XX ст. популізм у Латинській Америці став значним суспільним явищем. Соціально-економічні умови регіону, такі як значна соціальна нерівність, залежність від іноземного капіталу та політична нестабільність, сприяли виникненню популістських рухів. Алан Кнайт визначав «популізм у Латинській Америці як надкласовий політичний рух, який характеризується харизматичним лідерством, запровадженням реформістської політики та уникненням революційних методів» [15].

Однак реальна практика популізму в цьому регіоні мала значно ширший спектр характеристик. До його ключових рис належали активна роль держави в економіці, проведення протекціоністської політики, обмеження діяльності іноземних компаній та реалізація соціальних програм. Головною соціальною базою

таких рухів став міський робітничий клас, який підтримував ідеї економічної справедливості та боротьби за кращі умови праці.

На мою думку, одним із найяскравіших прикладів класичного популізму є апризм — політичний рух у Перу, заснований Віктором Раулем Айя де ла Торре у 1924 р. Рух виступав проти колоніального феодалізму та закордонного імперіалізму, закликаючи до проведення аграрної реформи, націоналізації іноземної власності та запровадження засад соціальної справедливості. Айя де ла Торре прагнув створити загальнонаціональний рух, що об'єднував би різні верстви населення. Програма апризму включала в себе боротьбу за права бідних, розширення доступу до освіти та медичних послуг [13, с.225]. Цей рух не лише сприяв мобілізації населення, але й сформував уявлення про можливість створення незалежної латиноамериканської ідентичності.

Рух апризму також мав потужну символічну силу. Лідер руху прагнув об'єднати країни Латинської Америки навколо спільних інтересів, виступаючи за створення єдиного економічного простору та незалежність від впливу США та Європи. Апризм можна розглядати як не лише політичний, а й культурний феномен, що прагнув звільнення від колоніальних і неокolonіальних структур.

У Бразилії популізм проявився через діяльність Жетулію Варгаса, чий політичний стиль отримав назву жетулізму. Варгас керував країною з 1930 по 1954 рр., за винятком невеликого періоду. Політика Жетулію базувалася на державному втручанні в економіку, підтримці промислового розвитку та соціальних реформ. Серед досягнень його уряду — запровадження пенсійного забезпечення, мінімальної заробітної плати та державної підтримки профспілок. Варгас прагнув зменшити залежність Бразилії від імпорту, сприяючи розвитку національної промисловості [13, с.226].

Жетулію Варгас також був відомий своїм прагненням створити сильний середній клас, який би став основою стабільності країни. Він наголошував на необхідності соціальної єдності між працею і капіталом, виступаючи за посередницьку роль держави у врегулюванні трудових конфліктів. Разом із цим, його політична діяльність супроводжувалася авторитарними методами, включно із

запровадженням цензури та придушенням опозиційних рухів, що викликало критику з боку демократичних сил [13, с.226].

Хуан Домінго Перон, президент Аргентини, є ще одним визначним популістським лідером регіону. А. Романюк зазначав, «його політика, відома як перонізм, поєднувала елементи націоналізму, соціальної справедливості та класового миру» [13, с.226]. Перон активно підтримував профспілки та пропонував соціальні реформи, що сприяли поліпшенню умов життя робітників. Важливу роль у його політичному успіху відіграла його дружина Ева Перон, яка стала символом боротьби за права бідних.

Перонізм передбачав націоналізацію ключових галузей економіки, таких як енергетика та транспорт. Хуан Перон прагнув створити систему, в якій держава забезпечувала б соціальний захист найуразливіших верств населення. Попри популярність серед народу, правління Перона супроводжувалося репресіями щодо політичних опонентів, а також створенням культу особистості. Водночас його політика сприяла зміцненню економічного суверенітету Аргентини та підвищенню рівня життя багатьох громадян [13, с.226].

2.2 Сучасний популізм у різних регіонах

Сучасний глобалізований світ робить популізм ще більше популярним та привабливим політичним явищем для людей, бо він зрозумілою «простою мовою» може роз'яснити людям майже будь-яку проблему. Популізм охоплює різні куточки планети. Це обумовлено загостренням економічної нерівності, культурними змінами та еволюцією глобальних політичних процесів. Лідери зараз дуже часто використовують спрощену емоційну риторику, апелюючи до широких верств населення та обіцяючи повернення влади «справжньому народові», упереджуючи таким чином корумповані політичні еліти [17]. Таке розподілення

суспільства на «ми» або «вони» створює ілюзію єдності серед прихильників, хоча одночасно спрощує складну соціально-економічну реальність.

Як ми вже знаємо, прояви популізму є у різних регіонах світу, але кожен з них має свої історичні, культурні та соціально-економічні особливості. У Сполучених Штатах популізм має глибоке коріння, що бере початок ще в XIX ст, коли фермерські та робітничі рухи боролися проти монополістичних структур і зростаючої нерівності [18]. З появою нових медіа – телебачення та Інтернету – політичні лідери отримали можливість напряду звертатися до мільйонів громадян країни, що значно вплинуло на форму та методи популістських кампаній.

У сучасному американському політичному наративі особливо яскравим прикладом популістської стратегії звісно є діяльність Дональда Трампа. Його кампанія 2016 року відзначилася неймовірною здатністю мобілізувати електорат завдяки використанню антисистемної риторики, простих, але емоційно заряджених повідомлень, які він дуже активно писав у соціальних мережах [19]. Трамп стверджував, що традиційні політичні та фінансові еліти і близько не представляють інтереси звичайних громадян, які страждають від економічної нерівності та несправедливості. Його лозунг «Make America Great Again» символізує прагнення повернутися до часів, коли країна, на його думку, була сильною та процвітаючою [20].

Використовуючи соціальні мережі, Трамп міг оперативно реагувати на поточні події, формувати власний наратив і задавати тон публічним дискусіям, обходячи традиційні засоби масової інформації, які він часто звинувачував у перекручуванні фактів.

Іншою стороною імпульсивності та оперативності Трампа в соціальних мережах, є дуже часті суперечки та сварки з його радниками та працівниками в Білому Домі, мало хто підтримував його різкі та не дуже розумні пости в Twitter, але це не заважало Трампу ефективно впливати на його електорат. Зокрема, як пише Боб Вудворд в своїй книзі «Прібус, Портер та інші намагались переконати Трампа поменше використовувати Twitter, на що Трамп відповів: «Це мій гучномовець. Так я напряду розмовляю з народом, без усяких там фільтрів.

Прориваюся крізь шум. Прориваюсь через фейкові новини. Це – мій єдиний спосіб комунікації» [21, с.217].

Хоча в США домінує саме правий популізм, лівий напрямок представлено Берні Сандерсом, який теж має значний вплив. Лівий популізм у США акцентує свою увагу на соціальній справедливості, розподілі багатства та посиленні ролі держави у забезпеченні соціального захисту, що відповідає тим громадянам, які відчують, що традиційна політична система не може вирішити їхніх проблем [18]. Проте саме методи Трампа, засновані на емоційній мобілізації, активному використанні соціальних мереж і простих, зрозумілих меседжах для більшості людей, зробили його символом сучасного популізму, який змінив політичну арену не лише в США, а й у світі.

У Європі ж популізм набуває свого особливого характеру завдяки багатовіковим європейським традиціям, культурній ідентичності та сучасним викликам. Європейські популістські сили поділяються на праві та ліві напрямки, кожен з яких відображає специфічні соціальні настрої. Правий популізм у Європі посилюється внаслідок міграційної кризи у 2015 році, коли страх втрати національної ідентичності і стара щодо надмірного зовнішнього впливу стали основою для формування політичних сил, які виступають за захист національних інтересів [19].

На мою думку, одним із найяскравіших прикладів правого популізму є діяльність Віктора Орбана в Угорщині. Орбан активно пропагує збереження традиційних цінностей та національного суверенітету Угорщини, виступаючи проти надмірної інтеграції з Європейським Союзом. Його політика полягає у суворому регулюванні імміграційних процесів та збереженні унікальності угорської культури, що дозволяє йому створити наратив «Ми проти них!», який мобілізує виборців, що відчують загрозу для своєї національної ідентичності. А от лівий популізм у Європі, навпаки, орієнтований на подолання економічної нерівності та боротьбу з корпоративним впливом, що знайшло своє відображення в діяльності таких сил, як «Подemos» в Іспанії та «Сіріза» в Греції [19]. Незважаючи на ці відмінності, праві та ліві популісти активно використовують засоби сучасних комунікацій для мобілізації підтримки, обходячи традиційні канали інформації.

За словами С. Бульбенюк, «популізм живиться готовністю виборців вірити у прості рішення складних проблем, що сприяє послабленню демократичних інститутів і зростанню авторитарних тенденцій» [47, с.118], як це спостерігається у риторичі Дональда Трампа чи Віктора Орбана.

Латинська Америка має насичену історію популістських режимів, де лідери, що виступали як захисники «простих людей», створювали системи, які поєднували соціальну політику з авторитарними методами управління. Сучасний приклад популізму в регіоні демонструє діяльність президента Аргентини Хав'єра Мілея. Як вказує В.Полінькова в своїй статті, «його політика базується на радикальних економічних реформах, спрямованих на стабілізацію економіки в умовах високої інфляції та значного рівня бідності. Мілей провів структурні зміни, які включали дерегуляцію валютного ринку, скорочення державних витрат та стимулювання іноземних інвестицій. Попри те, що ці заходи дозволили досягти короткострокової стабілізації, експерти все ще дискутують про довгострокову стійкість таких реформ» [22]. Крім того, Мілей використовує емоційну риторичу, створюючи образ лідера, який розуміє потреби «простих людей» та здатний протистояти традиційним політичним елітам, що не забезпечують належного рівня економічного добробуту. Активне застосування сучасних технологій і соціальних мереж наприклад ТікТок дозволяє йому формувати позитивний імідж країни на міжнародній арені та залучати іноземні інвестиції.

Популістські стратегії в Туреччині характеризуються поєднанням внутрішньої мобілізації та активних зовнішньополітичних маневрів. Реджеп Таїп Ердоган, який президентом Туреччини аж з 2014 року, активно використовує релігійно-націоналістичну риторичу, щоб підкреслити важливість збереження традиційних цінностей та культурної спадщини Туреччини. Ердоган звертається до громадян та обіцяє захист національних інтересів і демонструючи, що Туреччина здатна протистояти зовнішнім загрозам навіть у кризових ситуаціях [23]. Зараз же Туреччина має вирішальну роль у питанні Сирії після повалення режиму Асада. Ердоган на зустрічі з представниками Партії справедливості та розвитку заявив: «Якщо Сирію та регіон потрібно звільнити від загрози ІДІЛ, Туреччина є

найбільшою силою, яка здатна розв'язати це питання. Хай всі тримають руки подалі від регіону та. Разом з нашими сирійськими братами ми за короткий час розгромимо керівників ІДІЛ та та інших терористичних організацій за короткий час. У нас є міць і сила для цього» [24]. Цей підхід дозволяє Ердогану не лише мобілізувати внутрішню підтримку, а й укріплювати зовнішні позиції Туреччини.

Як вище зазначалося, сучасний популізм, незалежно від регіону, характеризується здатністю мобілізувати маси через використання простих, але потужних меседжів, що обіцяють швидкі зміни та повернення влади народу. Проте надмірне спрощення складних проблем може призводити до загострення внутрішньої поляризації, що у свою чергу, негативно впливає на стабільність демократичних інституцій. Політичні лідери, які використовують або покладаються лише на мобілізаційний аспект, ризикують затримати впровадження структурних реформ, необхідних для вирішення глибоких соціально-економічних проблем.

У Сполучених Штатах популізм продовжує еволюціонувати завдяки постійним змінам у медіа-середовищі та здатності лідерів, таких як Трамп, ефективно використовувати новітні технології для прямого контакту з громадськістю [21]. Цей підхід дозволяє не лише швидко реагувати на кризові ситуації, а й створювати нові форми політичної участі. Європа, попри розбіжності між правим і лівим популізмом, сучасні технології допомагають формувати альтернативний інформаційний простір, де голос тих, хто відчуває загрозу для своєї національної ідентичності або економічного добробуту, отримує широке визнання.

Таким чином, ми бачимо, що досвід лідерів, таких як Дональд Трамп, Хав'єр Мілей, Реджеп Таїп Ердоган та Віктор Орбан, демонструє, що сучасний популізм є дуже популярним та ефективним явищем, який може бути як рушійною силою змін, так і джерелом ризиків для політичних систем. Використання сучасних технологій, активна робота в соціальних мережах і здатність формувати емоційно подразливі повідомлення дозволяють цим лідерам ефективно мобілізувати виборців та формувати нові політичні парадигми.

На мою думку, в сучасному світі необхідно не лише враховувати громадську думку, але й організувати продуктивну взаємодію між різними групами, які формують політичну ситуацію. Країни можуть ефективніше реагувати на глобальні виклики, інтегруючи активну участь громадян, швидке реагування на суспільні запити та увагу до ключових соціальних проблем у структуровані процеси управління. Лідери, які вміють поєднувати перевірені методи з новими комунікаційними стратегіями та адаптуватися до змін, можуть закласти основи сталого розвитку, зберігаючи при цьому принципи демократії, відкритості, відповідальності та участі у прийнятті рішень.

2.3 Роль медіа у підтримці та поширенні популістських рухів.

Як ми знаємо, сьогодні роль медіа у політичному просторі відіграє дуже вагомую роль та є досить актуальною, бо цифрова трансформація дала як нові можливості, так і виклики для демократичних процесів. Сучасні інформаційні технології кардинально змінюють спосіб, яким громадськість сприймає політичні події, а також механізми мобілізації виборців. Саме через медіа популяризуються ідеї, що характеризуються спрощеними поясненнями складних соціально-економічних проблем, що в умовах глобалізації та зростаючої нерівності набуває особливої ваги. Популісти, користуються можливостями сучасного цифрового простору, здатні оперативно реагувати на кризові ситуації, створювати інформаційні наративи, які знаходять відгук у широких верств населення, та формують альтернативний ракурс поглядів на якусь болючу або актуальну тему [25].

Цифрові платформи, серед яких домінують соціальні мережі типу Facebook, Twitter, YouTube, Instagram і TikTok, завдяки своїм агресивним алгоритмам розповсюдження вони забезпечують швидке розповсюдження політичних меседжів. Завдяки цим механізмам вище названі платформи підбирають

інформацію для кожної людини окремо згідно з її інтересами, що призводить до формування «інформаційних бульбашок». У таких умовах кожен отримує переважно ту інформацію, що підтверджують його переконання, що в свою чергу, поглиблює суспільну поляризацію та зменшує можливості для критичного аналізу альтернативних точок зору [26].

Популістські лідери активно використовують можливості медіа для безпосереднього спілкування з аудиторією, минаючи традиційні редакційні фільтри. Прості, але емоційно заряджені лозунги та символи, що апелюють до почуття національної гідності, соціальної справедливості або незадоволення елітою, швидко стають вірусними. Очікувано, що такий підхід дозволяє популяризувати ідеї, які можуть отримати підтримку навіть серед тих, хто раніше не виявляв інтересу до політичних процесів. Тому, медіа стають не лише джерелом інформації, але й інструментом для мобілізації виборців і формування альтернативного політичного порядку [25].

Водночас, можна сказати, що використання цифрових технологій для поширення популістських ідей часто супроводжуються значними ризиками. Відсутність належного редакційного контролю та механізмів перевірки фактів створює ґрунт для розповсюдження дезінформації. Фейкові новини, маніпулятивні відео та спрощені пояснення подій можуть викликати емоційний відгук, що сприяє подальшій мобілізації електорату на користь популістських сил [27]. Такий вплив шкідливих «інформаційних бульбашок» має безпосередні наслідки для політичної свідомості громадян, оскільки зниження рівня критичного мислення робить суспільство вразливим до маніпуляцій.

Особливу увагу, вважаю, варто приділяти тому, як саме медіа впливають на формування громадської думки через використання простих візуальних та текстових образів. Сучасні технології ШІ дозволяють створювати високоякісний контент з мінімальними витратами, що сприяє миттєвому поширенню дезінформації та діпфейків. Емоційно забарвлені зображення, короткі відео та яскраві інфографіки здатні впливати на сприйняття аудиторії, оскільки люди частіше реагують на візуальні стимули, особливо коли це короткі відеоролики, які

за пару секунд можуть зацікавити людину більше ніж на аналітичний розлогий виклад фактів. Популістські рухи використовують ці засоби для створення образу «чистоти» своїх ідей та «боротьби» з несправедливістю, що може приваблювати широку аудиторію/

Поширення інформації через цифрові медіа має і геополітичне значення. Сучасні інформаційні війни стають звичною складовою міжнародних відносин. Інформаційні кампанії, спрямовані на послаблення довіри до традиційних політичних інститутів, можуть мати як внутрішньополітичний, так і зовнішньополітичний вплив. Наприклад, окремі популістські партії активно використовують антиелітарні та антиукраїнські меседжі, що сприяє дискредитації опонентів та впливає на зовнішню політику. Даний підхід дозволяє створити сприятливе інформаційне середовище для досягнення стратегічних цілей, які виходять за рамки національної політики [25].

С. Бульбенюк зазначає, що сучасні інформаційні автократії, які часто спираються на популістську риторику, використовують медіа для м'якого впливу на суспільство, уникаючи насильства, що підтверджується активним застосуванням соціальних мереж у кампаніях популістів [47, с.120]

Медіапростір для міжнародних відносин набувають ще більшого значення. Сучасні інформаційні війни не обмежуються лише внутрішньополітичними процесами: зовнішні гравці можуть використовувати цифровий простір для просування власних політичних наративів, що впливають на стабільність у регіонах. Популістські рухи, співпрацюючи з іноземними агентами, здатні створювати сприятливий інформаційний фон для досягнення своїх стратегічних цілей, дискредитуючи опонентів та підриваючи довіру до традиційних політичних інституцій [26]. Такий вплив має довготривалі наслідки для міжнародної політичної стабільності та безпеки.

Цифрові медіа змінюють і традиційні моделі політичної комунікації. Раніше інформаційне поле формувалося переважно через телебачення, радіо та друковані видання, які діяли як «фільтр» для масової аудиторії. Сучасний же інформаційний простір, як ми знаємо, характеризується великою кількістю джерел, серед яких

відсутній єдиний орган, що гарантує їх правдивість. Це відкриває можливості для виникнення альтернативних, іноді радикальних, політичних наративів, що активно просуваються через цифрові платформи. Таке середовище сприяє появі нових політичних суб'єктів, які швидко адаптуються до змін і використовують сучасні технології для досягнення своїх цілей.

Не менш важливим аспектом є зростання ролі громадян у процесі політичної комунікації. Сучасні технології дозволяють будь-якому користувачу Інтернету стати активним учасником інформаційного простору, висловлювати свою думку та навіть виступати ініціатором політичних кампаній. Так звані «громадянські журналісти» та інфлюенсери створюють власні інформаційні канали та платформи, що конкурують із традиційними медіа. Це сприяє демократизації інформаційного простору, але водночас може призводити до поширення неперевіреної інформації. Популістські рухи використовуючи цю тенденцію, можуть активно «купувати» активістів та молодь, щоб ще більше мобілізувати великі маси громадськості за допомогою підписників цих журналістів та інфлюенсерів [26].

Стрімкий розвитку технологій зростає і вплив алгоритмічних систем, що визначають контент, який бачить користувач. Алгоритми соціальних мереж оптимізовані для максимізації взаємодії, тому вони надають перевагу матеріалам, які викликають сильні емоційні реакції. Цей механізм сприяє швидкому розповсюдженню інформації, навіть якщо вона містить елементи маніпуляції або неточності, це стає сприятливим ґрунтом для популяризації популістських ідей, які за допомогою емоційного впливу можуть швидко змінити політичний дискурс.

Окрім вищезгаданих технічних аспектів, важливим є і питання етичного регулювання інформаційного простору. Традиційні медіа, що дотримуються журналістських стандартів, здатні забезпечити об'єктивне висвітлення подій і критичний аналіз фактів. Проте з появою численних цифрових платформ, де контроль за якістю інформації є значно слабшим, виникає потреба у впровадженні нових механізмів перевірки достовірності контенту. Розвиток технологій штучного інтелекту може стати ефективним інструментом для створення діпфейків, а може

бути використаний для виявлення та блокування дезінформації, проте це вимагає злагоджених зусиль держави як державних інституцій, медіа-ресурсів та корпорацій, які спеціалізуються на створенні новітніх моделей штучного інтелекту [25].

Сучасна політична комунікація характеризується високою швидкістю обміну інформацією, що ускладнює завдання для традиційних аналітичних медіа. Популістські рухи використовують цей фактор, активно адаптуючи свої меседжі до поточних політичних та соціальних змін. Вони змінюють свої стратегії залежно від настроїв суспільства, що дозволяє їм оперативно реагувати на виклики та використовувати кризові моменти для посилення своєї популярності [27]. При цьому важливо відзначити, що швидкість поширення інформації часто перевищує можливості її критичного аналізу, що робить суспільство вразливим до маніпуляцій.

На додаток, розвиток медіа створює нові можливості для організації масових акцій і мобілізації громадськості. За допомогою цифрових технологій, активісти можуть організовувати онлайн-протести, петиції та кампанії, які за короткий час здатні привернути увагу тисяч, а іноді й мільйонів людей. Такі дії можуть виступати як реакцією на соціальні кризи, так і елементом політичної гри, коли популістські сили використовують масову мобілізацію для легітимації своїх вимог. Водночас цей феномен вимагає від суспільства високого рівня інформаційної грамотності та здатності відрізнити політичну маніпуляцію від реальної громадянської активності [25].

Тому, можна відзначити, що медіа сьогодні відіграють вирішальну роль у формуванні політичного курсу суспільства. Вони стають ареною, де конкурують різні політичні сили, а можливості для оперативної комунікації дозволяють популістським рухам активно впливати на свідомість громадян. При цьому важливим є як використання сучасних технологій для мобілізації населення, так і розробка механізмів, що забезпечують якісний контроль за поширенням інформації.

Відсутність єдиного регулятора інформаційного простору призводить до того, що медіа часто стають інструментом маніпуляції. Популістські сили, використовуючи переваги алгоритмічного відбору контенту, можуть створювати умовний «інформаційний вакуум», в якому переважають емоційно заряджені, спрощені меседжі. Для протидії цим тенденціям необхідно впроваджувати системні заходи, спрямовані на підвищення рівня інформаційної грамотності населення, розвиток незалежних медіа та застосування сучасних технологій для аналізу і перевірки поширюваної інформації [27].

Враховуючи стрімкий розвиток цифрових технологій та зміну моделей комунікації, майбутнє інформаційного простору пов'язане з пошуком компромісу між швидкістю поширення інформації та її якістю. Розуміння сутності популістських наративів та розробка сучасних інструментів для протидії дезінформації можуть стати ключовими чинниками в подоланні негативних наслідків інформаційних маніпуляцій.

Можна стверджувати, що вплив медіа на підтримку та ескалацію популістських рухів має складну природу та тісно переплітається з сучасними політичними реаліями. Медіа не лише виступають інструментом мобілізації громадян під час електоральних процесів, а й стають платформою для конструювання альтернативних ідеологічних рамок, які, з одного боку, можуть стимулювати прогресивні трансформації, а з іншого – поглиблювати соціальні розколи. У таких умовах ключову роль відіграють зусилля всіх суб'єктів політичного процесу, спрямовані на: розвиток механізмів захисту від інформаційних загроз, гарантування автономності медіа-інституцій та культивування медіаграмотності в суспільстві. Саме ці кроки дозволять мінімізувати ризики маніпуляцій та створити противагу радикалізації, сприяючи формуванню збалансованого політичного дискурсу.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПОПУЛІЗМУ

3.1 Історичні аспекти популізму в Україні

Звісно, що популізм вже давно займає важливе місце у політичному житті України. Його корені відстежити від революційних подій кінця 1980-х років до перших кроків незалежності, а згодом — до процесів демократизації та пошуків нової національної ідентичності. Тому варто розглянути історичний розвиток популістських тенденцій, їх концептуальні основи, а також шляхи, якими ці ідеї трансформувалися протягом останніх десятиліть.

Основним критерієм, що дозволяє ідентифікувати явище «чистого популізму», є поєднання характерного стилю комунікації з пропозицією на перший погляд простих, але часто ілюзорних рішень для складних соціально-економічних проблем. Популістська риторика завжди була спрямована на мобілізацію мас за допомогою емоційних закликів і розподілу суспільства на «народ» та «еліту» [28]. Таке протиставлення є базовою архетипічною схемою, яка знаходить своє відображення як у сучасних політичних кампаніях, так і в історичних контекстах розвитку українського суспільства.

У центрі популістичних ідей завжди стояло поняття «народної мудрості», що характеризується простотою сприйняття ідей, які в умовах криз швидко знаходять підтримку серед широких верств населення. Основний акцент робиться на емоційній складовій політичного дискурсу, що дозволяє створити ілюзію прямого зв'язку між лідером і народом, позбавленого посередників у вигляді традиційних політичних інституцій. Цей підхід забезпечував мобілізацію підтримки не тільки під час політичних переворотів, але й у періоди кризових явищ, коли потреба у швидкому вирішенні проблем була надзвичайно відчутною [29].

У другій половині ХХ століття, на тлі поступового занепаду радянської системи, в Україні почали виникати перші організовані форми громадянської непокори. Діяльність неформальних лідерів того часу містила в собі риси, які згодом знайдуть відображення в сучасних політичних практиках [30].

Серед тих, хто формував нову мову політичного діалогу, особливе місце займає Мирослав Маринович. Його есеї та промови, наповнені конкретними прикладами з життя звичайних людей, трансформували абстрактні поняття прав людини у зрозумілі історії. Критикуючи систему, він не лише вказував на зловживання, а й пропонував механізми громадського контролю, що передбачали участь кожного в прийнятті рішень [31]. Важливо зауважити, що якщо тоді ця риторика служила інструментом боротьби з тоталітаризмом, то в інших історичних умовах вона набула нових інтерпретацій та практичного втілення.

Після здобуття незалежності в 1991 р. Україна зазнала глибоких трансформацій, що створили сприятливі умови для розвитку нових політичних явищ. Еволюція популізму в цей період була безпосередньо пов'язана з процесом встановлення нових політичних інституцій та пошуком національної ідентичності. На початкових етапах незалежності політичні сили використовували популістські меседжі, щоб мобілізувати маси в умовах економічної невизначеності, високої безробіття та зростаючої корупції [30]. Простота і емоційність цих меседжів дозволяла обіцяти швидке вирішення нагальних проблем, що було особливо привабливим для населення, яке відчувало себе відчуженим від традиційних структур влади.

У 1990-х рр., коли держава лише набувала свого нового обличчя, популістські технології стали способом протистояти нерівності та відчуженості. Лідери, що виступали від імені «народу», обіцяли повернути владу простим громадянам і знищити вплив давніх еліт [28]. Ця риторика не тільки підсилювала емоційний відгук, але й створювала просторовий протиставлення між «народом» та «елітою», що часто базувалося на спрощеному аналізі суспільних проблем.

Згодом, під час президентських кампаній у 1994, 1999 рр. та особливо під час Помаранчевої революції 2004 р. Віктор Ющенко, використовував популістські лозунги, такі як «Бандитам – тюрми!». Ці гасла акцентували на критиці результатів приватизації та незаконного збагачення осіб, пов'язаних із адміністрацією Леоніда Кучми. Хоча такі заяви викривали корупційні механізми, вони одночасно підривали довіру до інституту приватної власності, що лише починав зароджуватися в країні. Згодом це суперечливе ставлення стало перешкодою для реформаторських ініціатив самого Ющенка: його ринкові перетворення не отримали суспільної підтримки, оскільки частина громадян вбачала в них продовження несправедливих економічних практик минулого [32]. Масові мітинги, емоційні звернення та акцент на протиставленні «народу» і «злочинної влади» стали класичними прикладами популістських технологій, що дозволили мобілізувати мільйони громадян проти застарілих політичних структур. Популістські стратегії набули більш виражених форм. У цих періодах акцент робився на формуванні образу лідера, який уособлював інтереси простих людей та міг протистояти корумпованим структурами влади. Емоційно насичені меседжі дозволяли мобілізувати значну частину виборців, хоча іноді надмірне спрощення проблем спричиняло подальші суспільні протиріччя [28].

Ідеї народництва, що виникли в ХІХ столітті, стали основою для популістської риторики в Україні та на пострадянському просторі. Як зазначає І. Кіянка: «Народництво було не лише політичним рухом, а й соціокультурним феноменом, де селянство вважалося носієм «метафізичної істини». Ця концепція, запозичена з російського народництва (представленого О. Герценом, М. Бакуніним), набула в Україні унікальних рис». Українські інтелектуали, такі як Михайло Драгоманов, наголошували на відродженні національної ідентичності через звернення до селянської культури, що, на думку автора джерела, стало «антиелітарним фундаментом для майбутніх популістських наративів» [30]. Наприклад, ідея про те, що «народ має бути

джерелом влади, а не бюрократія», прямо перегукується з сучасними популістськими гаслами про «повернення країни громадянам».

Український народницький рух, на відміну від російського, акцентував на культурній унікальності та відмові від копіювання іноземних моделей. Як пише І. Кіянка, «це виражалося у «вірі в здатність народу до самоорганізації без державного втручання», що стало основою для сучасного популістського дискурсу» [30].

Популістська риторика в Україні завжди будувалася на протиставленні «народу» та «еліт». Як показано в дослідженні І.Кіянки, «у 1990-х роках політики-популісти використовували маніхейський підхід, де їхні опоненти зображалися як «абсолютне зло» [28]. Наприклад, під час президентської кампанії 1999 р. кандидати акцентували на «знищенні корупційної системи», пропонуючи замість складних реформ прості рішення на кшталт «відновлення соціальної справедливості». Така стратегія, за даними дослідника Т. Кузьо, забезпечувала підвищення підтримки на 15–20% в аграрних регіонах, де населення особливо відчувало відчуженість від влади [33].

Проте, зловживання такою риторикою має зворотній бік. Наприклад, обіцянки швидкого економічного зростання після 1991 року призвели до інфляції та дефіциту бюджету вже до середини 1990-х. Це ілюструє ключовий парадокс популізму: «Мобілізаційний потенціал часто суперечить економічній раціональності» [28]. Як наслідок, у 2000-х роках Україна зіткнулася з необхідністю «дорогих» соціальних програм, які не були підкріплені бюджетом.

Сьогодні народницькі ідеї інтегруються в цифрові комунікації. Соціальні мережі стали новим полем для популістських гасл типу «Громадянин — це голос правди», що повторює історичні заклики до «прямої демократії». Наприклад, під час Помаранчевої революції 2004 року використання SMS-повідомлень для мобілізації нагадувало народницькі методи «ходіння в народ» [30].

Проте, як пише І. Кіянка, «Сучасний популізм потребує переосмислення: «Ідеї XIX століття не можуть механічно переноситися в XXI — потрібні нові концепції» [30]. Прикладом такого синтезу може бути естонська модель «е-держави», де технократія поєднується з ідеєю «влади громадян». Для України ключовим завданням є поєднання народницької віри в народ з інституційними реформами, щоб уникнути поляризації.

При цьому важливо відзначити, що історичний аналіз популістських процесів створює міцну основу для розуміння сучасних трансформацій у політичній сфері України. Вивчення минулого дає можливість ідентифікувати безперервність певних ідей та механізмів, а також зрозуміти, як еволюціонували засоби масової мобілізації.

Наразі, коли традиційні політичні інститути стикаються з викликами новітніх технологій і змін у суспільних настроях, важливо розуміти, що популізм залишається одним із тих феноменів, які можуть як стимулювати позитивні зміни, так і створювати додаткові загрози для стабільності державного управління. З одного боку, мобілізація широких верств населення через спрощені меседжі допомагає залучити до політичного процесу тих, хто відчуває себе відстороненим від традиційних інституцій. З іншого боку, надмірна емоційність і поляризація можуть призводити до ухвалення рішень, які не враховують комплексності сучасних викликів.

Саме тому аналіз історичного досвіду популістських процесів в Україні є важливим для подальшого вивчення сучасних тенденцій. Знання історичних витоків дозволяє краще зрозуміти, чому сьогодні популізм знаходить відгук у серцях частини суспільства та які механізми лежать в його основі. Таке розуміння необхідне для того, щоб у майбутньому розробляти стратегії, спрямовані на подолання негативних аспектів популістської риторики та посилення демократичних процесів.

У цьому контексті слід відзначити, що сучасний етап розвитку політичного життя України знаменується появою нових форм популістських технологій, які активно використовують цифрові платформи, соціальні мережі

та інші засоби масової інформації. Ці інструменти дозволяють миттєво реагувати на події, швидко формувати імідж лідерів і мобілізувати підтримку, що створює як перспективи для розвитку, так і ризики для демократичних інститутів.

3.2 Сучасний український популізм

За останні двадцять років політичний простір України зазнав значних змін, і популізм став одним із ключових чинників, що формують суспільну думку та мобілизують електорат. Сучасний український популізм — це багатовимірне явище, що поєднує історичні традиції з новітніми технологіями комунікації. Його головні риси — апеляція до емоцій, спрощення складних проблем, протиставлення «народу» і «еліти» та харизматичне лідерство як символ надії на швидкі зміни. Актуальність популізму зросла на тлі затяжних криз, політичного розчарування та масових протестів.

Це явище тісно пов'язане з соціально-економічними труднощами, що виникли після розпаду СРСР. Ліквідація соціальної держави й перехід до ринкових відносин залишили багатьох без достатнього захисту, а державні інститути — нездатними гарантувати базові права. В таких умовах емоційно забарвлені, хоча й спрощені, обіцянки швидких змін сприймаються як «ковток свіжого повітря», попри їхню нереалістичність [34].

До цього додається і глибоко вкорінена соціальна нерівність: скорочення середнього класу, масова трудова міграція, розрив між багатими та бідними, що створює постійне відчуття невпевненості у завтрашньому дні. Як вказує М.Рогожа: «Люди, які відчують, що їхнє майбутнє невизначене, охоче сприймають обіцянки швидких і простих рішень, навіть якщо ці рішення не враховують складності сучасних викликів» [34]. Глобалізація також впливає на культурну ідентичність: традиційні цінності, що об'єднували

суспільство, розмиваються, і люди шукають нових орієнтирів у часи невизначеності.

Ці економічні та соціальні передумови стали підґрунтям для виникнення популістського дискурсу. В умовах, коли державні структури не можуть гарантувати стабільність і добробут, політичні лідери, які обіцяють негайні зміни, знаходять великий відгук у виборців. Важливо зазначити, що така ситуація не є унікальною для України, проте специфіка українського контексту – тривалі наслідки радянського періоду, перехід до ринкової економіки, а також постійне політичне невдоволення – сприяють тому, що популістські технології набувають особливих рис.

Політична історія України останніх десятиліть насичена масовими протестами, які залишили незабутній слід у формуванні суспільної свідомості. Від Революції на граніті 1990 року до Помаранчевої революції 2004–2005, Революції Гідності 2013–2014 років та численних акцій протесту представників різних соціальних груп – все це свідчить про глибоке розчарування громадян у традиційних політичних інститутах. Масові протести стали виразом потреби в радикальних змінах, і популістські політики, використовуючи ці настрої, обіцяють повернення влади «народу» та протиставлення «корумпованій еліті» [34].

Наприклад, під час Революції Гідності 2013–2014 років сотні тисяч українців вийшли на вулиці, щоб висловити своє невдоволення системою. Ці події стали каталізатором для появи нових популістських стратегій. Як зазначає О.Лісничук: «Популістські лідери, використовуючи масові протести як аргумент для своєї легітимізації, обіцяли «перезавантаження» політичної системи, повернення держави до «справжніх» народних інтересів і швидке вирішення соціально-економічних проблем. Проте надмірна емоційність таких обіцянок часто супроводжується спрощенням складних проблем, що веде до поглиблення суспільної поляризації» [36].

Політичне обурення, яке стало характерною рисою постреволуційного періоду, стимулює появу нових популістських сил. В умовах, коли традиційні

партії не здатні запропонувати ефективні рішення, виборці схильні підтримувати харизматичних лідерів, які, незважаючи на відсутність глибокої програмної бази, обіцяють швидке вирішення всіх проблем. Це призводить до делегітимації традиційних інститутів влади і створює сприятливий ґрунт для популістських технологій.

С. Бульбенюк наводить дані, що у 2014 році антиолігархічний (56%) і соціальний (50%) популізм домінували в Україні, що відображає суспільний запит на боротьбу з нерівністю та захист вразливих верств [48, с.82]

Сучасні українські популісти майстерно володіють здатністю перетворювати складні політичні, економічні та соціальні питання на серію простих, зрозумілих меседжів. Ці меседжі зазвичай наповнені емоціями, символічними образами та чітким поділом суспільства на «народ» і «еліту». Наприклад, Юлія Тимошенко ще в 2008 році обіцяла компенсації вкладникам колишнього Ощадбанку, відомі як «Юліна тисяча», а пізніше – «відновлення справедливості» для ошуканих громадян [41]. Такі заклики, хоча і позбавлені глибокого аналітичного обґрунтування, здатні швидко мобілізувати виборців, які відчувають соціальну невизначеність і економічну нестабільність.

Подібно, Олег Ляшко часто звертається до емоцій простих людей, обіцяючи «повний холодильник», високі зарплати та повернення землі тим, хто втратив свої традиційні засоби існування [42]. Ці обіцянки, побудовані на яскравих лозунгах та образах, здобувають популярність серед тих верств населення, які відчувають, що традиційні політичні сили їх зраджують.

Сучасний популізм активно використовує цифрові технології. Інтернет, соціальні мережі, відеоплатформи та мобільний зв'язок дозволяють політичним діячам обходити традиційні медіа та безпосередньо звертатися до громадськості. Команда Володимира Зеленського вдало утвердила політичний дискурс, заснований на популістській поляризації: протиставленні нових, «позасистемних» політиків, що презентували проблеми звичайних громадян, старій корумпованій еліті, незалежно від її політичних орієнтацій. Саме ця стратегія перетворила суспільні антиелітарні настрої на конкретні голоси за

партії чи кандидатів, які позиціонувалися як «чужі» для існуючої системи [32]. Вміло побудована кампанія створила чіткий образ протистояння «ми vs вони», де опоненти зображалися як бездіяльні, відірвані від реальності представники влади.

Після виборів 2019 року в українському суспільстві, особливо серед політично активних громадян, залишалася глибока розколотість між прихильниками попередньої та нової влади. Як зазначав О. Резнік у своїй статті, «популістська риторика привела до керівних посад політиків, які робили ставку на проекти, що відповідали очікуванням більшості (наприклад, «Велике будівництво»). Однак підтримка меншістю націоналістичних гасл («Армія. Мова. Віра») виявила суспільну незрілість у розумінні критичних викликів, ігнорування яких загрожувало серйозними наслідками» [32].

Ще однією характерною рисою сучасного популістського дискурсу є гнучкість і адаптивність. Популістські лідери нерідко змінюють свої позиції відповідно до актуальних соціально-економічних викликів. Вони готові співпрацювати з різними політичними силами, якщо це допомагає досягти короткострокових цілей, навіть якщо така співпраця суперечить їхнім попереднім заявам. Така поведінка сприяє тимчасовій мобілізації, але водночас підриває довіру до політичних обіцянок.

Домінування популістської риторики має численні наслідки для політичної системи України. По-перше, спрощення політичних проблем до категорій «народ» проти «еліти» призводить до делегітимації традиційних політичних інститутів [38]. Коли громадяни все частіше звертаються до харизматичних лідерів, що обіцяють «швидке вирішення» проблем, довіра до державних структур знижується. Це, у свою чергу, може знизити ефективність прийняття рішень, адже політичний процес стає все більше емоційним, а не раціональним.

Як зазначає С. Мигаль, «популізм використовується як маніпулятивний інструмент, за допомогою якого політики мобілізують маси через

харизматичні образи та спрощені обіцянки, що підсилюють емоційну реакцію виборців» [38].

По-друге, популістські методи сприяють поглибленню суспільної поляризації. Риторика, що будується на протиставленні «нас» і «них», створює штучні розділи в суспільстві [38]. Таке розділення ускладнює конструктивний діалог між різними соціальними групами, оскільки будь-яка спроба обговорити складні проблеми часто відхиляється як частина «старої системи», що не відповідає очікуванням виборців. Це створює атмосферу постійного конфлікту, де реальні питання залишаються невирішеними.

Економічна політика, побудована на популістських принципах, також має руйнівний вплив. Купівля електорату через короткострокові соціальні виплати може забезпечити тимчасове зростання популярності окремих політиків, проте така стратегія веде до довгострокової економічної нестабільності. Наприклад, як зазначає Д. Казанський «використання бюджетних коштів для фінансування акцій типу «Вітина тисяча» змушує державу брати кредити, що призводить до зростання державного боргу і послаблення економічних резервів. Подібні практики, хоча й забезпечують миттєву популярність, з часом руйнують економічну основу країни»[35].

Як писав нідерландський дослідник К. Мадде, «культурно-суспільний вплив популізму проявляється у формуванні міфу про «чистий народ» проти «корумпованої еліти» [30]. Така риторика не тільки мобілізує виборців, але й сприяє виникненню стереотипів, що обмежують розвиток критичного мислення. Люди, звиклі до простих відповідей, втрачають здатність аналізувати комплексні соціально-політичні процеси, що веде до пасивності та зниження загального рівня політичної культури. Це негативно впливає на здатність суспільства до самостійного вирішення проблем і модернізації державних інституцій.

За даними дослідження, представники, зокрема П. Ільяшенко та його колеги, підкреслюють, що низький рівень політичної культури в Україні стимулює масове прийняття спрощених рішень, що значно ускладнює

критичний аналіз суспільних проблем [43]. В результаті суспільство стає менш здатним до самостійного вирішення проблем, а політичний дискурс переходить на рівень емоційних лозунгів.

Події 2014 року, зокрема анексія Криму та початок війни на Донбасі, кардинально змінили політичну риторичку України. У цей період популістські технології набули нового, агресивного виміру, де навіть поверхневі обіцянки набувають надзвичайного емоційного впливу. Як відзначає О. Лісничук, «в умовах загрози державній безпеці популістські меседжі, хоч і позбавлені конкретики, перетворюються на інструмент масової мобілізації» [36].

Однак агресивна риторика воєнного популізму часто не супроводжується детальними планами, що призводить до тимчасового емоційного підйому, але не забезпечує довгострокових стратегічних рішень. Ця ситуація поглиблює внутрішню поляризацію і може загострювати соціальні конфлікти, адже обіцянки, що не підтверджуються реальними діями, втрачають свою легітимність.

За С. Бульбенюк, популізм в Україні під час війни живиться емоціями страху, гніву та запитом на справедливість, що робить його особливо привабливим для суспільства, травмованого конфліктом [48, с. 80]

Антикорупційний популізм – ще одна важлива складова сучасного політичного дискурсу. Після подій Революції Гідності популістські лідери, розчаровані традиційними партіями, активно використовують антикорупційну риторичку для мобілізації виборців. Одним із прикладів є діяльність колишнього президента Грузії Міхеїла Саакашвілі, який, перейшовши до українського політичного простору, позиціонував себе як борця проти корупції. Його виступи, хоч і не завжди містили конкретні програмні рішення, знаходили відгук серед виборців, розчарованих в традиційних політичних партіях [35]. Попри це, антикорупційна риторика часто є поверхневою і не супроводжується створенням ефективних механізмів контролю, що знову ж таки підсилює загальну невизначеність у політичному процесі.

Однією з ключових особливостей сучасного популізму є його здатність до швидкої адаптації та використання новітніх технологій. Інтернет і соціальні мережі стали потужним інструментом для поширення популістських меседжів. Сучасні політики можуть обійти традиційні канали комунікації, що іноді мають упереджену редакційну політику, і безпосередньо звертатися до громадськості через таргетовану рекламу, відеоролики, меми та інші формати, які легко сприймаються і запам'ятовуються.

Для України боротьба з популізмом є актуальним викликом. Попри ефективність у мобілізації, популістські стратегії можуть підривати довіру до інституцій та сприяти ерозії демократії. Як зазначає В. Гапоненко: «країни, які не мають належного рівня демократичних цінностей, виявляються приреченими на авторитаризм або проміжні форми політичного режиму» [44].

Зменшити вплив популізму можуть реформи законодавства, прозорість виборів, контроль за політичними партіями та налагодження ефективного зворотного зв'язку між владою і суспільством. Важливу роль у цьому відіграє розвиток незалежних медіа. Журналісти мають забезпечувати об'єктивне висвітлення подій і критично аналізувати політичні заяви, сприяючи формуванню збалансованого політичного дискурсу на противагу спрощеним меседжам популістів.

Не можна не згадати і про роль міжнародної співпраці. Досвід країн Європейського Союзу, які впровадили прозорі виборчі процедури та ефективні механізми контролю за діяльністю державних інституцій, може бути адаптований до українських умов. Міжнародна допомога, експертний супровід і обмін досвідом сприяють впровадженню найкращих практик, що зменшують вплив популістських технологій на політичний процес.

Важливим напрямом є розвиток незалежних медіа та просвітницьких програм, спрямованих на підвищення політичної грамотності. Громадяни, здатні критично аналізувати інформацію, менш сприйнятливі до популістських лозунгів. Як зазначає В. Гапоненко: «Інструментом досягнення

цієї мети є реалізація просвітницьких програм та роз'яснювальної діяльності щодо переваг демократичних методів управління» [44].

Впровадження реформ, підтримка незалежних ЗМІ, міжнародна співпраця та громадянська освіта формують підґрунтя для протидії популізму й зміцнення демократії в Україні.

Сучасний український популізм сформувався на перетині історичних традицій і новітніх комунікаційних технологій. Його риторика апелює до емоцій виборців, швидко мобілізуючи маси, але водночас підриває політичні інститути, посилює поляризацію та нестабільність. Особливо яскраво це проявляється у воєнний час, коли загроза зовнішньої агресії підсилює радикальні меседжі без супроводу реальних програм дій.

Майбутнє політичної культури України залежить від здатності суспільства розвивати критичне мислення та забезпечувати прозорість влади. Лише системний підхід дозволить сформувати ефективну демократичну систему управління, що відповідатиме викликам сучасності й сприятиме сталому розвитку держави.

3.3 Вплив зовнішніх факторів на розвиток популізму в Україні

Сучасна Україна стикається з політичними викликами, які формуються під впливом як внутрішніх чинників, так і зовнішніх обставин. На фоні змін у світовій політиці країна проходить через глибокі перетворення — від системи управління до механізмів комунікації в суспільстві. Зовнішні сили впливають різними способами: через цифрові інструменти, переговори на міжнародній арені, економічні стимули та інформаційні стратегії. Їхня головна мета — коректувати політичні рішення України у власних інтересах.

Вивчення цих тенденцій показує, як зовнішній тиск може підживлювати популістські ідеї та змінювати роботу державних органів. Для

України це питання набуває критичного значення через її географічне положення: країна опинилася на межі різних світоглядів, де постійно стикаються ідеології та підходи до розвитку.

Аналізуючи минулі десятиліття, можна простежити, як у 1990-х та на початку 2000-х років в Україні формувалися альтернативні канали впливу. Вони будувалися на особистих стосунках між ключовими фігурами та взаємовигідній співпраці бізнес-структур. Подібні механізми давали змогу вузьким колам не лише корегувати зовнішню політику, а й опосередковано керувати внутрішніми процесами [46].

Але з роками підхід до впливу ззовні став набагато витонченішим. Тепер на перший план вийшли цифрові платформи, онлайн-спільноти та глобальні мережі, які дозволяють одночасно діяти відкрито і залишатися «у тіні». Якщо раніше зовнішні сили працювали через дипломатичні угоди або фінансовий тиск, то сьогодні їхній арсенал включає цілі кампанії зі створення міфів [46]. Такі міфи часто базуються на елементарних людських страхах чи надіях, що робить їх особливо привабливими для масової аудиторії.

У сучасних умовах особливої уваги заслуговує діяльність Росії, яка систематично прагне впливати на політичні процеси в Україні. Кремль використовує економічний тиск, інформаційні атаки та гібридні методи — кібератаки, фінансові маніпуляції, дезінформацію — щоб створити атмосферу страху й невизначеності. Це сприяє мобілізації політичних сил із популістською риторикою. Такі дії включають нав'язування образу зовнішнього ворога, підрив довіри до інституцій та розкол суспільства. Як наслідок, зростає підтримка політиків, які апелюють до емоцій, пропонуючи прості рішення складних проблем, що несе ризики для стабільності й демократичного розвитку [45].

Революційні події 2014 року, пов'язані з анексією Криму та початком збройного конфлікту на сході, стали переломним моментом для України, позначивши не лише зміну геополітичного курсу, а й суттєве посилення інформаційних операцій. У цих умовах методи зовнішнього впливу набули

нових форм, коли традиційні підходи поєднувалися з високотехнологічними засобами. Застосування кібератак, масове використання бот-акаунтів, алгоритмічне розповсюдження фейкових новин та інші цифрові методи дозволяють оперативно впливати на суспільну свідомість [46]. У результаті зростає ефект, коли окремі політичні сили використовують створене враження загрози для виправдання своїх радикальних програм. Цей підхід вимагає нових механізмів захисту як з боку держави, так і з боку цивільного суспільства, що здатні розпізнавати та нейтралізувати спроби маніпуляції масовою інформацією.

Попри зусилля Росії, Україна й надалі отримує значну підтримку з боку Заходу, особливо від Європейського Союзу. Натомість США, зробивши розворот у зовнішній політиці, обрали курс на співпрацю з Росією. У цих умовах Україна має зосередитися на партнерстві з Європою, чия допомога сприяє реформам, впровадженню сучасних управлінських технологій і модернізації інституцій. ЄС надає технічну, фінансову й консультаційну підтримку, яка посилює верховенство права, прозорість управління та розвиток громадянського суспільства. Це дозволяє формувати альтернативну модель розвитку, засновану на демократичних принципах, і сприяє внутрішній стабільності [45].

Водночас частина населення сприймає західну допомогу з недовірою, вбачаючи в ній зовнішнє втручання. Це може провокувати зростання націоналістичних настроїв та опір «зовнішнім експертам».

Фінансові механізми зовнішнього впливу часто стають ключовим чинником трансформації політичних процесів. Пряме фінансування окремих політичних сил або приховані інвестиції через офшорні структури створюють системний тиск на внутрішні рішення держави. Наслідком є поява політичних рухів, які, спираючись на зовнішні ресурси, просувають програми, що ґрунтуються на популістській риторичі, а не на об'єктивному аналізі соціально-економічних реалій. Ефективним засобом протистояння зовнішнім маніпуляціям виступає підвищення рівня медіа грамотності населення.

Навчальні ініціативи, такі як тренінги з верифікації інформації або аналізу джерел, формують критичне мислення, дозволяючи громадянам ідентифікувати дезінформаційні кампанії. Цей процес передбачає не лише технічні навички, але й трансформацію суспільної культури, де активна позиція населення стає бар'єром для зовнішніх дестабілізуючих впливів [45].

Стратегічним напрямом у протидії інформаційним загрозам є інтеграція українських інституцій у глобальні мережі безпеки. Співпраця з НАТО та ЄС у сфері кіберзахисту дозволяє запроваджувати протоколи, апробовані під час криз, таких як кібератаки на енергетичну інфраструктуру країн Балтії. Адаптація цих механізмів до національного контексту забезпечує оперативне реагування на новітні виклики, зокрема штучний інтелект у пропаганді або глибокі фейки [46].

У цьому багатогранному процесі особливе місце займає роль інноваційних технологій, які не лише змінюють спосіб спілкування, а й дозволяють формувати нові моделі взаємодії між державою та громадськістю. Системи раннього попередження, цифровий моніторинг інформаційного простору та аналітичні платформи дозволяють не лише швидко виявляти спроби маніпуляції, але й своєчасно впроваджувати заходи для нейтралізації зовнішнього тиску. Ці інструменти стають важливим елементом у стратегіях, спрямованих на забезпечення національної безпеки, адже сучасний світ характеризується надзвичайною швидкістю інформаційних потоків, що вимагає постійного оновлення методів аналізу та реагування.

Одне з висловлювань відомої експертки О. Айвазовської відзначає гостроту проблематики: «Хибно сподіватися, що Росія, яка роками намагалася нав'язати свій політичний порядок денний Україні, не використає всі можливі інструменти під час повоєнних виборів. Тому необхідно систематично працювати над підвищенням інформаційної та інституційної стійкості держави» [45]. Цей приклад яскраво демонструє, що необхідність удосконалення системи захисту від зовнішніх впливів є не просто теоретичним завданням, а має безпосередній практичний характер, оскільки

від цього залежить здатність держави зберігати власну політичну суб'єктність та незалежність.

Розгляд цієї проблематики відкриває перспективи для подальших досліджень впливу зовнішніх сил на внутрішню політику. Поєднання традиційної дипломатії з цифровими технологіями стимулює нові форми політичної мобілізації. Сучасні тенденції вказують, що саме взаємодія зовнішнього тиску з внутрішніми реформами може сформувати адаптивну політичну систему. Співпраця держави, науки та громадськості створює умови для інновацій, які не лише протидіють загрозам, а й сприяють сталому розвитку суспільства.

З одного боку, зовнішній вплив може стати каталізатором позитивних змін, підтримуючи реформи, модернізацію інституцій та розвиток інновацій. З іншого – його активізація може використовуватися для дестабілізації через створення спрощених і суперечливих наративів, що розділяють суспільство. Тому важливо знайти баланс між відкритістю до міжнародного співробітництва та збереженням національної ідентичності, який гарантує незалежність прийняття політичних рішень.

Сучасна політична система України є результатом взаємодії традиційних і інноваційних методів впливу. Глибоке усвідомлення цього процесу сприяє розробці стратегій, орієнтованих на підвищення інформаційної безпеки, економічної прозорості та ефективності управління. При цьому важливо враховувати культурні та соціальні особливості, які впливають на сприйняття зовнішніх впливів населенням. Інтеграція позитивного зовнішнього досвіду у систему управління створює передумови для стійкого розвитку та зменшує ризики маніпуляцій масовою свідомістю [33].

Політична динаміка України формується завдяки взаємодії численних факторів, які впливають як із зовні, так і зсередини. Глибокий аналіз внутрішніх і зовнішніх процесів допомагає зрозуміти, як зовнішні сили можуть сприяти як позитивним, так і негативним змінам. Співпраця з

міжнародними партнерами, впровадження сучасних технологій та розвиток критичного мислення серед громадян відкривають нові перспективи для створення стійкої політичної системи, здатної протистояти зовнішнім викликам [46]. Постійне оновлення управлінських методів і відмова від шаблонних підходів стають запорукою успішної адаптації до мінливих умов глобальної політики.

Незважаючи на численні виклики, Україна може використати зовнішній вплив як каталізатор внутрішніх реформ. Позитивний досвід західних партнерів разом із активним застосуванням інновацій у сфері інформаційної безпеки створює сприятливі умови для модернізації державного апарату та зміцнення демократичних інститутів. Усвідомлення власних сильних сторін і своєчасна реакція на сучасні виклики можуть стати основою для побудови стійкої та конкурентоспроможної політичної системи.

У сучасних геополітичних умовах, коли інформаційні потоки набувають все більшої ваги, критичне мислення громадян набуває першорядного значення. Глибоке розуміння тонкощів зовнішнього впливу зменшує ризик виникнення популістських тенденцій, що виникають через спрощене сприйняття складних соціально-політичних процесів. Постійне вдосконалення освітніх програм, розвиток медіа грамотності та активна участь у політичному житті формують свідоме суспільство, здатне адекватно реагувати на зовнішні загрози [33].

На практиці це означає, що кожен елемент державного управління має враховувати вплив сучасних технологій, коригувати свої стратегії та удосконалювати систему контролю за інформаційним простором. Завдяки інноваційним рішенням у сфері кібербезпеки можливо оперативно виявляти спроби маніпуляцій та ефективно протидіяти дестабілізаційним заходам. Співпраця між держструктурами, науковими установами та міжнародними експертами сприяє розробці комплексних стратегій для захисту національних інтересів [33].

Формування політичної системи України в умовах сучасних викликів залежить від здатності держави адаптуватися до змін, інтегрувати позитивний зовнішній досвід і нейтралізувати негативні впливи. Це вимагає системного підходу, що охоплює економічні, інформаційні, культурні та соціальні аспекти. Використання новітніх технологій, розвиток критичного мислення та міжнародна співпраця є запорукою створення стійкої системи управління, здатної протистояти зовнішнім загрозам і сприяти довгостроковому розвитку країни.

Завдяки таким зусиллям Україна може не лише зміцнити свої державні інститути, а й стати прикладом для інших країн, що стикаються з подібними проблемами. Інноваційні підходи до інформаційної безпеки, прозора фінансова політика та активна участь громадян у формуванні суспільної думки створюють умови, при яких зовнішній вплив перетворюється на потужний каталізатор позитивних змін.

Досвід останніх десятиліть свідчить, що зовнішні сили впливають на політичний курс України через різноманітні методи – від традиційних дипломатичних маневрів до сучасних цифрових операцій. Це може стимулювати як популістські настрої, що підтримують реформи, так і чинники дестабілізації. Системний підхід, що об'єднує позитивний зовнішній досвід із внутрішніми ресурсами, допомагає зменшити ризики маніпуляцій і забезпечити стійкість управління.

Реалізація зазначених стратегій можлива лише за умов постійного аналізу змін у глобальному політичному середовищі, впровадження інноваційних управлінських технологій та активної участі всіх верств суспільства у формуванні політичного курсу. Самостійність держави, її здатність оперативно реагувати на зовнішні виклики та адаптуватися до змін стають ключовими чинниками на шляху до стабільності та процвітання. Лише завдяки такому підходу можна створити систему управління, яка знизить вплив зовнішніх загроз і сприятиме розвитку демократичних інститутів [45].

Комплексний аналіз зовнішнього впливу на внутрішній політичний процес України демонструє, що ефективна стратегія стабільності має охоплювати всі рівні суспільного життя. Інтеграція цифрових технологій, вдосконалення систем управління та застосування сучасних аналітичних методів створюють можливості для швидкого реагування на спроби маніпуляцій. Кожна ініціатива, спрямована на підвищення інформаційної та інституційної стійкості, має вирішальне значення для забезпечення незалежного і стабільного розвитку держави.

У сучасних умовах глобальної конкуренції та стрімкого технологічного розвитку Україна має шанс перетворити зовнішній вплив на рушійну силу для внутрішніх реформ, що модернізують політичну систему. Об'єднання передових технологій, сучасних управлінських методів та активної участі громадян дозволяє розробляти ефективні стратегії, які нейтралізують негативні зовнішні впливи та стимулюють подальший розвиток країни.

Отже, сучасний політичний курс України формується завдяки інтегрованій діяльності суб'єктів, що впливають як із зовні, так і зсередини. Поєднання позитивного досвіду західних партнерів із внутрішніми ресурсами створює основу для сталого розвитку. Активні реформи, впровадження сучасних технологій управління та підтримка незалежних медіа сприяють підвищенню ефективності державних інститутів і розвитку конструктивного діалогу в суспільстві.

Таким чином, комплексне вивчення зовнішнього впливу на внутрішній політичний процес свідчить, що сучасні виклики можуть стати потужним імпульсом для внутрішніх реформ за умови ефективного застосування інноваційних технологій, розвитку критичного мислення та активної взаємодії з міжнародними партнерами. Цей підхід забезпечує стійкість державного управління, знижує ризики маніпуляцій і дозволяє Україні впевнено конкурувати на глобальній арені.

ВИСНОВКИ

Дослідження популізму як політичного явища засвідчило його багатогранність, універсальність і складність. У роботі проаналізовано теоретичні основи популізму, його історичну еволюцію та прояви в різних контекстах, зокрема в українському. Встановлено, що популізм виникає як відповідь на соціально-економічні кризи, апелюючи до образу «народу» в опозиції до «еліти», й широко використовує спрощені риторичні стратегії.

Перший розділ охоплює історичну динаміку популізму — від античності до сучасності. Показано, що він завжди був ефективним інструментом масової мобілізації у періоди нестабільності. Аналіз підтвердив, що популізм може як сприяти участі громадян у політичному житті, так і створювати ризики демагогії, маніпуляцій та підриву довіри до інституцій. Глобалізація і зростання нерівності формують сприятливе середовище для нових популістських рухів, які апелюють до емоційних і простих меседжів.

Другий розділ присвячено трансформації популізму під впливом сучасних технологій. Популістські стратегії змінюються разом з розвитком цифрових платформ, що дозволяє лідерам на кшталт Трампа, Мілея, Ердогана чи Орбана швидко мобілізувати маси. Цифрові технології дають змогу оперативно поширювати емоційні послання, але водночас сприяють дезінформації, формуванню «інформаційних бульбашок» і загостренню поляризації. Популізм стає як інструментом активізації громадян, так і викликом для стабільності демократій.

У третьому розділі проаналізовано український контекст популізму, що має унікальні риси. Витоки українського популізму пов'язані з народницькими ідеями та революційними рухами кінця ХХ століття. У пострадянський період з'явилися нові форми популізму, в яких поєднано історичні мотиви з цифровими технологіями. Це дозволяє швидко мобілізувати виборців, але водночас підриває легітимність інституцій і

поглиблює соціальний розкол. Значний вплив мають зовнішні чинники — особливо з боку Росії — через інформаційні операції, кібератаки та економічний тиск, що посилює виклики для політичної стабільності.

Підсумовуючи результати аналізу всіх трьох розділів, можна стверджувати, що популізм виступає як двосічний меч: з одного боку, він сприяє залученню широких верств населення до політичного процесу, стимулює участь громадян та допомагає висвітлити реальні соціально-економічні проблеми, з іншого — його надмірне застосування веде до спрощення складних політичних питань, загострення емоційних реакцій, посилення поляризації та підриву довіри до традиційних інституцій влади. Це створює умови для розповсюдження дезінформації, маніпуляцій масовою свідомістю та недбалості в прийнятті рішень, що загрожує стабільності демократичного суспільства.

В умовах сучасних викликів, зокрема глобальної економічної невизначеності, зростання соціальної нерівності та швидкого розвитку цифрових технологій, необхідно розробити комплексні стратегії протидії негативним наслідкам популізму. Серед основних напрямків таких заходів — реформування політичних інституцій, забезпечення прозорості виборчого процесу, посилення механізмів контролю за інформаційним простором і розвиток системи громадянської освіти. Підвищення рівня медіаграмотності, розвиток критичного мислення та активна участь громадян у політичному процесі можуть стати запорукою зменшення впливу спрощених риторичних прийомів, які використовують популістські сили.

Особливо важливим є зміцнення незалежності політичних і державних інституцій, що дозволить відновити довіру громадськості до державного управління. Використання сучасних технологій для аналізу та моніторингу інформаційного простору, впровадження систем раннього попередження про спроби маніпуляції та кібератак, а також активна міжнародна співпраця в галузі кібербезпеки створять умови для зменшення ризиків дестабілізації суспільства. У цьому контексті важливим є досвід країн Європейського Союзу

та інших демократичних держав, який може бути адаптований до специфіки українського політичного простору.

Крім того, інтеграція історичного досвіду з сучасними викликами дозволяє розробити практичні рекомендації для формування більш збалансованого політичного курсу. Необхідно враховувати, що популізм, попри свої негативні наслідки, може стати каталізатором для позитивних змін, якщо його потенціал буде використано для мобілізації громадян і спрямування енергії суспільства на конструктивний діалог та реформування. Таким чином, успішна протидія популістським тенденціям можлива лише за умов системного підходу, що об'єднує реформування державних інституцій, розвиток громадянської освіти, покращення інформаційної прозорості та впровадження сучасних технологій управління.

Отже, результати дипломної роботи вказують на необхідність розробки комплексної стратегії, спрямованої на забезпечення стабільності та інклюзивності політичного процесу в Україні. Вона має ґрунтуватися на поєднанні історичних традицій і сучасних технологічних рішень, що дозволить не лише знизити ризики маніпуляції, але й стимулювати активну участь громадян у прийнятті рішень. Реалізація таких заходів сприятиме формуванню прозорого та відповідального політичного простору, здатного адаптуватися до нових викликів глобалізації та цифрової трансформації.

Таким чином, дипломна робота створює міцну наукову базу для подальших досліджень у сфері популізму, дозволяючи сформулювати практичні рекомендації для політичних діячів і державних інституцій, спрямовані на збереження демократичних цінностей і забезпечення сталого розвитку суспільства. Лише системний підхід до вирішення цих завдань може стати запорукою не лише стабільності політичної системи, а й побудови інклюзивного суспільства, здатного ефективно протидіяти сучасним викликам і забезпечувати розвиток демократичних процесів у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Радь Т. Генезис феномену популізму: екскурс в історію проблеми. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2010. № 14. С. 44–49. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8040/1/%D0%93%D0%95%D0%9D%D0%95%D0%97%D0%98%D0%A1%20%D0%A4%D0%95%D0%9D%D0%9E%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A3%20%D0%9F%D0%9E%D0%9F%D0%A3%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%9C%D0%A3.pdf>
2. Радь Т. Теоретичні засади популізму. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. № 13. С. 289–293. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13939/1/ТЕОРЕТИЧНІ%20ЗАСАДИ%20ПОПУЛІЗМУ.pdf>.
3. Ярош О. Політичний популізм: теорія і практика передвиборчого „флірту” // *Контекст*. – 2002. - № 2 (14). – с.21-25
4. Дубина О. Що таке популізм? // *Політика і час*(Зовнішні справи). – 1992. - № 3. – с.67-71
5. Нечосіна О.В. Популізм як політичний феномен і технологія // *Актуальні проблеми державного управління* (Одеська філія). – 2000. – Випуск 4. – с.38-45
6. Rodrik D. Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*. 2018. Vol. 1, no. 1-2. P. 12–33. URL: <https://doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>
7. Snegovaya M. The Economic Origins of Populist Support. *The American Interest*. URL: <https://www.the-american-interest.com/2018/02/22/economic-origins-populist-support/>.
8. Passari E. The Great Recession and the Rise of Populism. *Intereconomics*. 2020. Vol. 55, no. 1. P. 17–21. URL: <https://doi.org/10.1007/s10272-020-0863-7>
9. Gozgor G. The role of economic uncertainty in the rise of EU populism. *Public Choice*. 2021. Vol. 190, no. 1-2. P. 229–246. URL: <https://doi.org/10.1007/s11127-021-00933-7>

10. Fischer C. L., Meister L. Economic Determinants of Populism. *100 Jahre DIW Berlin*. URL: https://www.diw.de/de/diw_01.c.879785.de/publikationen/roundup/2023_0145/economic_determinants_of_populism.html.
11. Ivanov D. Socio-Economic Inequality and Populism: A Theoretical Framework of Analysis. *Köz-gazdaság*. 2023. P. 81–103. URL: <https://doi.org/10.14267/retp2023.01.05>
12. Broz J. L., Frieden J., Weymouth S. Populism in Place: The Economic Geography of the Globalization Backlash. *SSRN Electronic Journal*. 2019. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3501263>.
13. Романюк, А. Політична доктрина популізму/ А. Романюк // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. До 45-річчя від дня народження Вегеша Миколи Михайловича / ред. кол.: В.Андрущенко, О.Бабкіна, В.Бурдяк [та ін.]. – Ужгород : Говерла, 2009. – Вип. 12. – С. 223–229.
14. Gerring J. *Party Ideologies in America, 1828-1996*. - Cambridge University Press, 1998. – P. 337
15. Knight A. Populism and Neo-Populism in Latin America, especially Mexico / A. Knight. // *Journ. of Lat. American Studies*. – 1998. – Vol. 30. – № 2. – P. 237
16. Лікарчук Н. В., Рейтерович І. В. Популізм як глобальний виклик представницькій демократії. *Derzhavne upravlinnya udoskonalennya ta rozvytok*. 2023. № 6. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.6.3>.
17. Ключник Р., Невесела К. Популізм як сучасний політико-економічний феномен. *Огляд академії*. 2020. - Т. 53 - № 2. - С. 5–15.
18. Антоніна Колодій. Сучасна демократія і популізм: споріднені супротивники – Думки з приводу. *Думки з приводу – Авторський сайт Антоніни Колодій*. URL: <https://political-studies.com/?p=2240&utm>.
19. Прінс Т. «Поворот праворуч»: Дональд Трамп і зміцнення популістських лідерів. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rfe-rl-trump-populizm/33197628.html>.

20. Коркін Ф. “Make America Great Again”. Чому лозунг Трампа такий популярний і хто його придумав насправді. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/styler/tramp-i-yogo-prividumav-naspravdi>. URL: <https://www.rbc.ua/rus/styler/tramp-i-yogo-lozung-zrobimo-ameriku-velikoyu-1737360427.html>.

21. Страх: Трамп у Білому домі/Боб Вудворд: пер.з англ О. Розумна, З. Тіммерман. — Київ: Yakaboo Publishing, 2020. — 400 с.

22. Від популізму до реформ: чому історія Аргентини за президентства Мілея важлива для України – Fact-News.com.ua. *Новини ФАКТ*. URL: <https://fact-news.com.ua/vid-populizmu-do-reform-chomu-istoriya-argentini-za-prezidentstva-mileya-vazhliva-dlya-ukraini/>.

23. Michaelson R. ‘Ankara is getting what it wants’: how Erdoğan’s balancing act in Syria paid off. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/dec/17/ankara-is-getting-what-it-wants-how-erdogans-balancing-act-in-syria-paid-off>

24. Ukrinform. Туреччина має достатньо сили для розв'язання питання тероризму в Сирії - Ердоган. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3948987-tureccina-mae-dostatno-sili-dla-rozvazanna-pitanna-terorizmu-v-sirii-erdogan.html>

25. Захаренко К., Міненко Є. Сучасні медіа як платформа для популізму: комунікаційні та політичні аспекти. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines*. 2024. Т. 22, № 36. С. 18–27. URL: <https://doi.org/10.31392/udu-nc.series22.2024.36.02>

26. Ковалевська Т. А. Особливості політичної комунікації в інтернеті. *Науковий журнал «Країнознавство»*. 2023. № 34. С. 91–95. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.34.15>

27. Базик Р. Роль соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх вплив на політичну активність суспільства. *Політикус*. 2024. № 4. С. 16–23. URL: http://politicus.od.ua/4_2024/4.pdf.

28. Кіянка І. Б. 2018. № 21. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=DeVr_2018_21_8

29. United States History. Volume 2. Section 3.2. National Politics and the Populist Party. URL : <http://2012books.lardbucket.org>

30. Кіянка І. Б. Історичні форми концептуалізації популізму як категорії політичної науки та ідеологічної норми : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01. Львів, 2017. 40 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/aref_kiyanka.pdf.

31. Маринович М. Нам потрібна не політична революція, а духовне преображення усього суспільства, – Мирослав Маринович. *CREDO*. URL: https://credo.pro/2012/04/61448?utm_source

32. Резнік О. Популістські орієнтації населення України впродовж соціальних трансформацій. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/populistski-orientatsii-naselennya-ukraini-vprodovzh-sotsialnikh-transformatsiy>

33. Kuzio T. Populism in Ukraine and Europe: Similar but Also Different. *DSpace Repository :: Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/56d4f981-8475-4a03-9065-85b3cbb44792/content>

34. Рогожа М. Популізм в українській політичній культурі. *DSpace Repository :: Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/de74d615-e445-43ca-a56d-446c6d013a28/content>.

35. Казанський Д. Еволюція політичного базару. *Український тиждень*. 2016. № 3 (427). URL: <https://tyzhden.ua/evoliutsiia-politychnoho-bazaru/>

36. Лісничук О. Популізм в Україні: теоретичні засади і проблеми вивчення феномену. *Наукові записки Інституту політичних і*

етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2015. № 4 (78), лип. - серп. С. 63–73. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lisnychuk_populizm.pdf

37. Кіянка І. Б. Феномен популізму в українській та зарубіжній спеціальній літературі (історіографічний екскурс). *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. IV (12), № 76. С. 20–24. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/The-phenomenon-of-populism-in-Ukrainian-and-foreign-literature-historiographical-example-I.-Kiyanka.pdf>.

38. Пилипенко С. Політичний Популізм у новітній історії України: суперечливість осмислення. *Вища освіта України*. 2020. № 4. С. 21–29. URL: <https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/article/view/117/90>

39. Kiyanka I. Modern aspect of ukrainian populism: political and social aspect. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. No. 1 (9). P. 300–311. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2021-01-300-311>

40. Лукіна Л. В. Популізм як феномен у сучасному політичному дискурсі : дис. ... д-ра філософії в галузі політології : 052. Київ, 2023. 211 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0823U101241#!>

41. Тейзе Є. Юлія Тимошенко: минуле як тягар. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/юлія-тимошенко-минуле-як-тягар/a-48081854>

42. Програма кандидата в Президенти України Олега Ляшка. *Радикальна партія Олега Ляшка | Офіційна сторінка Радикальної партії Олега Ляшка*. URL: <http://liashko.ua/program>

43. Ільяшенко П., Михайлинина Д., Яблонський Д. Як зробити українців менш вразливими до популізму: аналітична записка. *Центр економічної стратегії*. Київ, 2019. – 25 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE->

[%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-2.pdf?utm_source](#)

44. Гапоненко В. А. Концептуальна модель інституційних передумов демократизації політичної системи України : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01. Київ, 2020. - 441 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/Gaponenko111.pdf

45. Савчук А., Айвазовська О. Росія використає політичний, фінансовий та інформаційний вплив, аби втрутитися в повоєнні вибори в Україні. Держава має протидіяти вже зараз. Опитування, частина 3. *detector.media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/235993/2024-12-15-rosiya-vykorystaie-politychnyy-finansovyy-ta-informatsiynyy-vplyv-aby-vtrutytyysya-v-povoienni-vybory-v-ukraini-derzhava-maie-protydiyaty-vzhe-zaraz-opytuvannya-chasty-na-3/>.

46. Фесенко В. Зовнішні чинники впливу на українську політику (про минуле та майбутнє української політики). *Українська правда - Блоги*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/64f46c95c2238/>.

47. Bulbeniuk S. Some comments on the discourse on prospects autocrates of the present. *Visnyk of the Lviv University*. 2022. № 40. С. 118–124. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/40952/1/S_Bulbeniuk_fps_visnyk_lnu_lviv_40_2022_IFF.pdf

48. Бульбенюк С. Популізм як загроза національній безпеці за умов війни та повоєнної відбудови України. Політичні трансформації сучасного суспільства : зб. матеріалів IV Всеукр. науково-практ. конф., м. Полтава, 22 лют. 2023 р. 2023. С. 80–83. URL: [https://www.researchgate.net/profile/Natalia-Tokueva/publication/369650059_Zbirnik_materialiv_IV_Vseukrainskoi_naukovo-practicnoi_konferencii_Politicni_transformacii_sucasnogo_suspilstva/links/6425f7b092cfd54f843dc704/Zbirnik-materialiv-IV-Vseukrainskoi-naukovo-practicnoi-konferencii-Politicni-transformacii-sucasnogo-suspilstva.pdf#page=80](https://www.researchgate.net/profile/Natalia-Tokueva/publication/369650059_Zbirnik_materialiv_IV_Vseukrainskoi_naukovo-prakticnoi_konferencii_Politicni_transformacii_sucasnogo_suspilstva/links/6425f7b092cfd54f843dc704/Zbirnik-materialiv-IV-Vseukrainskoi-naukovo-practicnoi-konferencii-Politicni-transformacii-sucasnogo-suspilstva.pdf#page=80)